

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATS

- Fil. kand. *Ingrid Runnquist*, Stockholm: Mordet i Sandby. En jämförelse mellan muntlig tradition och historisk verklighet 97
The Sandby murder 116

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

- Professor *Sven B. Ek*, Göteborg: Recensenten som gladiator 117

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Fil. kand. *Janken Myrdal*, Stockholm: Arbete på senmedeltida storgårdar 119
Gunilla Kjellman: De gamlas bostad – fattig-åldringskulturen. Anmäld av docent *Mats Hellspong*, Stockholm 121
Runo B. A. Nilsson: Rallareliv. Anmäld av fil. dr *Barbro Bursell*, Stockholm 122

- Peter Collingwood: The Techniques of Tablet Weaving. Anmäld av tekn. dr *Ulla Cyrus-Zetterström*, Stockholm 123
Gösta Johannesson: Lunds universitets historia 2. Anmäld av professor *Gösta Berg*, Stockholm 124
Tomas Jönsson: Inte bara trollen bodde i jordhål. Anmäld av *Mats Hellspong* 125

KORTA BOKNOTISER

- Fynd och forskning. Till *Ragna Ahlbäck* 17.7.1981 126

FÖRENINGSMEDDELANDEN

- Styrelseberättelse 1982 128
Revisionsberättelse 128

RIG · ÅRGÅNG 66 · HÄFTE 4

1983

Föreningen för svensk kulturb historia

Ordförande: F. Riksarkivarien *Åke Kromnow*
Sekreterare: Intendenten fil. kand. *Hans Medelius*

REDAKTION:

Professor *Nils-Arvid Bringéus*
Docent *Mats Hellspong*, Rigs redaktör
Docent *Elisabet Hidemark*
Intendent *Hans Medelius*
Ansvarig utgivare: Docent Elisabet Hidemark

Redaktionens adress: Docent Mats Hellspong, Institutet för folklivsforskning, Lusthusporten 10, 115 21 Stockholm.

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, 115 21 Stockholm Telefon 08/22 41 20

Års- och prenumerationsavgift 50:–
Postgiro 193958-6

Utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

ISSN 0035-5267

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1983

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äger från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR
SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET
OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

1983 ÅRGÅNG 66

REDAKTION

NILS-ARVID BRINGÉUS · MATS HELLSPONG

ELISABET HIDEMARK · HANS MEDELIUS

STOCKHOLM 1983

Föreningen för svensk kulturhistoria

STYRELSE (från 13.6 1983)

F. riksarkivarien *Åke Kromnow* (ordf.), intendenten fil. kand. *Hans Medelius* (sekr. adr. Nordiska museet, 115 21 Stockholm), universitetslektor fil. dr *Mats Hellspong* (Rigs redaktör, adr. Institutet för folklivsforskning, Lusthusporten 10, 115 21 Stockholm), fru *Eivor Andersson* (skattm.), professor *Nils-Arvid Bringéus*, professor *Sven B. Ek*, docent *Elisabet Hidemark* (v. ordf.), styresmannen för Nordiska museet, fil. lic. *Sune Zachrisson*, landsantikvarien fil. lic. *Ola Ehn*, landsantikvarien fil. dr *Sten Rentzhog*.

Revisorer

Förste byråsekreteraren *Lillemor Köhlskog*, intendenten *Göran Bergengren*

Revisorssuppleanter

F. byråsekreteraren *Ann Marie Huss*, intendenten *Berit Rönnstedt*

Norstedts Tryckeri

Stockholm 1983

INNEHÅLL

F. riksarkivarie <i>Åke Kromnow</i> , Stockholm: Redaktörsskifte i RIG	1	Peter Collingwood: The Techniques of Tablet Weaving. Anmäld av tekn. dr <i>Ulla Cyrus-Zetterström</i> , Stockholm	123
MINNESORD			
Professor <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund: John Granlund (1901–1982). Etnolog och kulturhistoriker	65	Billy Ehn & Orvar Löfgren: Kulturanalys, se ovan <i>Daun</i>	51
John Granlunds tryckta skrifter	70	Från proletariat till arbetarklass. Anmäld av docent <i>Mats Hellspång</i> , Stockholm	85
UPPSATSER			
Fil. dr <i>Gunnar Jungmarker</i> , Stockholm: Kring "Brännvinsdraken". En nykterhetsplansch, dess varianter och sociala bakgrund	33	Jan Garnert: Kulturhistoria för släktforskare. Anmäld av <i>Mats Hellspång</i>	86
Über den "Schnapsdrachen". Eine Abstinenztafel, deren Varianten und sozialer Hintergrund	44	Ingrid Hammarström – Thomas Hall (red.): Perspektiv på Svensk stad. Anmäld av <i>Mats Hellspång</i>	60
Fil. kand. <i>Ingrid Runnquist</i> , Stockholm: Mordet i Sandby. En jämförelse mellan muntlig tradition och historisk verklighet	97	Bengt Jacobsson: Nils Månsson Mandelgren i Småland. Anmäld av professor <i>Mats Rehnberg</i> , Stockholm	56
The Sandby murder	116	Gösta Johannesson: Lunds universitets historia 2. Anmäld av professor <i>Gösta Berg</i> , Stockholm	124
Fil. dr. <i>Johan Söderberg</i> , Stockholm: Sociala och demografiska verkningar av bruksdöden i Värmland 1860–1910	2	Tomas Jönsson: Inte bara trollen bodde i jordhålor. Anmäld av <i>Mats Hellspång</i>	125
Social and demographic effects of the death of iron manufacture in Värmland 1860–1910 ..	22	Gunilla Kjellman: De gamlas bostad – fattig-åldringskulturen. Anmäld av <i>Mats Hellspång</i> ..	121
STRÖDDA MEDDELANDE OCH AKTSTYCKEN			
Fil. kand. <i>Ulla Brück</i> , Stockholm: Historisk antropologi	23	Marshall Lagerqvist: Den yrkesmässiga möbelhandeln i Sverige intill år 1780. Anmäld av docent <i>Elisabet Stavenow-Hidemark</i> , Stockholm ..	59
Professor <i>Sven B. Ek</i> , Göteborg: Recensenten som gladiator	117	Lennart Lundmark: Uppbörd, utarmning, utveckling. Anmäld av fil. kand. <i>Gunhild Carlsson</i> , Lund	54
Fil. kand. <i>Marianne Wahlberg</i> , Uppsala, och fil. dr <i>Sören Jansson</i> , Uppsala: Nordiska etnolog- och folkloristkongressen 1983	72	Ing-Marie Munktel: Gods, godsägare och landbor 1450–1520, se ovan <i>Myrdal</i>	119
ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR			
Professor <i>Åke Daun</i> , Stockholm: Kulturanalysens teori och metod preciserad	51	Märta Netterstad: Så sjöng barnen förr. Anmäld av fil. kand. <i>Bengt af Klintberg</i> , Stockholm ..	87
Fil. kand. <i>Janken Myrdal</i> , Stockholm: Arbete på senmedeltida storgårdar	119	Runo B. A. Nilsson: Rallareliv. Anmäld av fil. dr <i>Barbro Bursell</i> , Stockholm	122
Fil. kand. <i>Ulf Palménfelt</i> , Alskog: Det traditionsekologiska perspektivet	74	Aagot Noss: Adolph Tidemand og folk han møtte. Anmäld av antikvarie <i>Britta Hammar</i> , Lund ..	31
Fil. kand. <i>Pablo Wiking-Faria</i> , Stockholm: Järnplogen i Dalarna. Ett genmäle	45	Bengt Nyström: Konsten till industrin. Anmäld av <i>Elisabet Stavenow-Hidemark</i>	84
Professor <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund: Replik ..	50	Egon Paulsson: Litteratur om Ingelstads härad. Anmäld av bibliotekarie <i>Sven G. Sjöberg</i> , Lund ..	93
Christian Aarsrud: Smidda gravkors. En studie i folklig formbildning. Anmäld av f. landsantikvarie <i>Gösta von Schoultz</i> , Lund	26	Karen Schousboe (red.): Bondedagbøger. Anmäld av förste intendent <i>Jonas Berg</i> , Stockholm ..	63
Greger Andersson: Bildning och nöje. Anmäld av fil. kand. <i>Stefan Bohman</i> , Stockholm	88	Sören Strand: Motiv och prydnadskepp på Gotland. Anmäld av <i>Jonas Berg</i>	64
Nils-Arvid Bringéus: Sydsvenska bonadsmålningar. Anmäld av fil. lic. <i>Maj Nodermann</i> , Stockholm	79	Börje Teijler: Litteratur om Örebro län. Del 1. Örebro stad. Anmäld av bibliotekarie <i>Stig Appelgren</i> , Stockholm	32
Christer Cederberg: Cirkusliv. Anmäld av fil. kand. <i>Ingrid Millbourn</i> , Lund	57	Carl-Herman Tillhagen: Vardagsskrock. Anmäld av fil. kand. <i>Georg Drakos</i> , Stockholm ..	92
		Tradition och miljö, utg. av Lauri Honko och Orvar Löfgren, se ovan <i>Palménfelt</i>	74
		Yvonne Verdier: Tvätterskan sömmerskan kokerskan. Anmäld av docent <i>Karl-Olov Arnstberg</i> , Stockholm	61
		Pablo Wiking-Faria: Dalabönder uppfann järnplogen. Dalarnas hembygdsbok 1981. Anmäld	

av <i>Nils-Arvid Bringéus</i>	28	Fynd och forskning. Till Ragna Ahlbäck	
se även ovan <i>Wiking-Faria</i> och <i>Bringéus</i>	45, 50	17.7.1981	126
David Vincent: Bread, Knowledge and Freedom.		Vilhelm Moberg: Småländskt folkliv	95
Anmäld av fil. kand. <i>Birgitta Frykman</i> , Göte-		Örkelljunga Hembygdsförening 1931–1981 ...	95
borg	82	<i>FÖRENINGSMEDDELANDEN</i>	
Ulrika Wolf-Knuts: Nordiska etnologiska och		Styrelseberättelse 1982	128
folkloristiska bibliografier. Anmäld av fil.		Revisionsberättelse	128
kand. <i>Bo G. Nilsson</i> , Stockholm	90		
<i>KORTA BOKNOTISER</i>		Signaturer under rubriken Korta boknotiser:	
Sigvard Cederroth: Hemma i det fattiga	95	M. H-ng = Mats Hellspong, S. A. = Stig Appelgren,	
		Å. W-ls = Åke Werdenfels.	

Mordet i Sandby

En jämförelse mellan muntlig tradition och historisk verklighet

Av Ingrid Runnquist

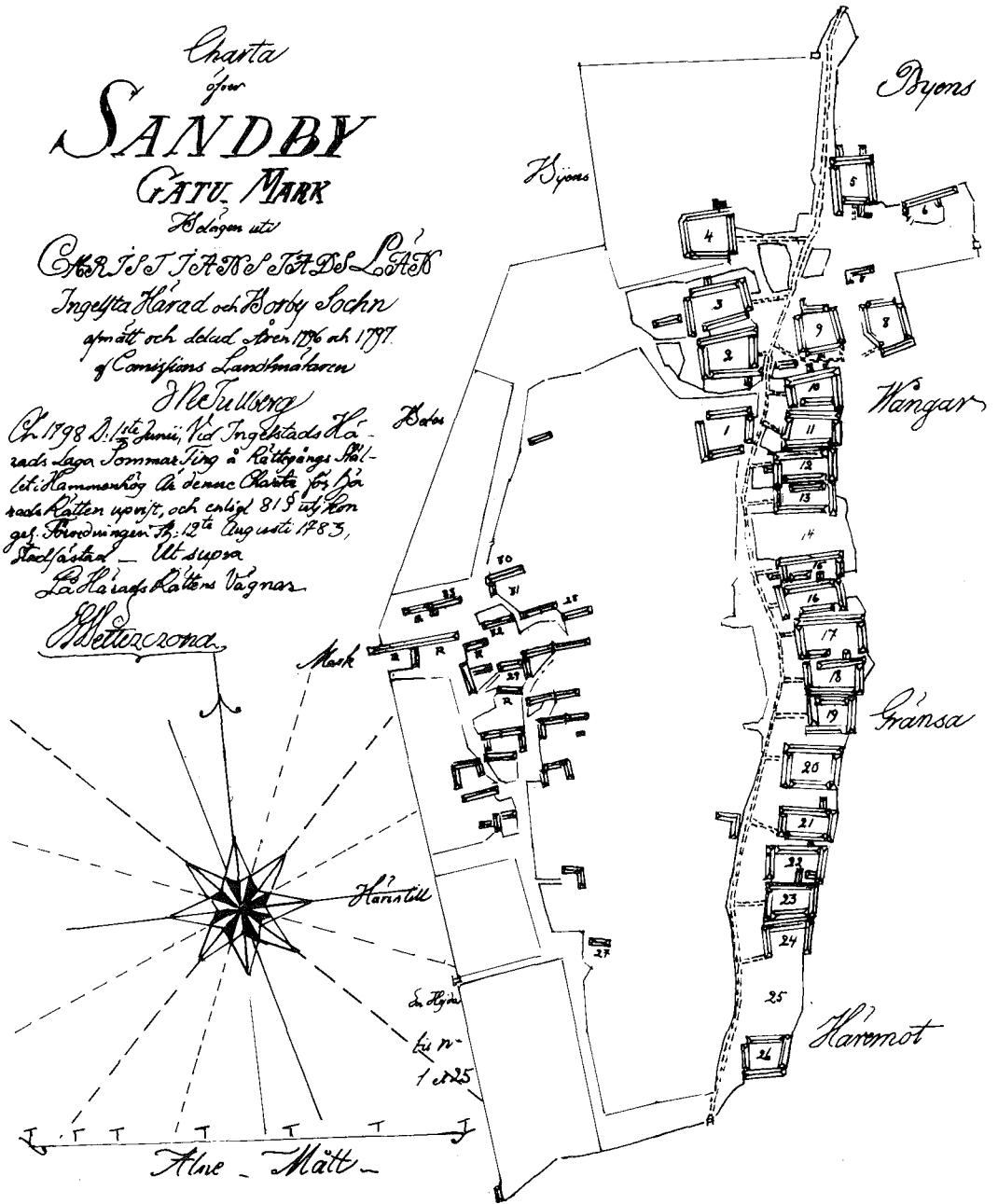
I en liten skrift "Sandby Historia och Byordning", skriven av Jöns Olson 1894 men utgiven först 1941, kan man läsa om ett mord i byn, på dragonen Lars Strömer. Händelsen sades ha ägt rum år 1798. Olson var folkskollärare i Sandby, livligt hembygdsintresserad och även insamlare till Artur Hazelius. Han citerar i sin framställning en strof av en visa, som diktats om mordet. Visan har emellertid ej kunnat återfinnas i något offentligt eller privat arkiv.

Avsikten med uppsatsen¹ är att jämföra Jöns Olsons skildring med det verkliga förloppet, sådant detta kan utläsas ur rättegångshandlingarna, vilka han uppenbarligen inte kände till. Hans skildring av mordet baserar sig i stället med all sannolikhet på den muntliga traditionen om händelsen, som fortfarande levde kvar i trakten i slutet av 1800-talet. Och genom sin skrift har han fört traditionen om mordet vidare, eftersom den finns och läses i de flesta av Sandbys nutida lantbrukarhem. Protokollen om mordretegången visade sig vara mycket svårfunna, då de inte finns på behörig plats, vare sig bland de lagtima eller urtima tings-

manträdenas protokoll från Hammenhög. Och eftersom både tidpunkten för mordet, den mördades och delvis även de anklagades namn var felaktigt angivna, var det svårt att till en början finna akterna bland skrivelserna till Kungl. Maj:t. Till slut hittades rättegångsprotokollen från Hammenhög bland boupp-teckningar från åren 1795–1800. Och genom ytterligare arkivforskning kunde så småningom hela förloppet klarläggas.

På slätten helt nära kusten i sydöstra Skåne ligger Sandby by, som hör till Borrby socken i Kristianstad län. Före enskiftet 1821 låg byns 22 gårdar utefter bygatan, som sträckte sig i nordsydlig riktning och kom från Borrby och fortsatte söderut till Löderups kyrkby via Hagestad. Det var en typisk radby med mestadels fyrlängade korsvirkesgårdar med längorna mer eller mindre sammanbyggda med varandra. Väster om genomfartsvägen fanns gatuhejderna och väster om dessa låg de flesta gatehusen mycket tätt i klunga. I gatehusen bodde förutom dagsverksarbetare till Borrby gård även avskedade soldater, änkor, fattighjon, byns enda hantverkare – en sockenskräddare – och strandfogden, vars uppgift var att "hålla ordning och hindra våld", när fartyg strandade vid kusten. Här låg även de fem samägda ryttartor-

¹ Artikeln är en förkortad och delvis något omarbetad version av en uppsats för fortsättningskurs i etnologi, framlagd våren 1983 vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm.

Sandby by i Borby sn 1798.
 Renritning av karta i Lantmäteristyrelsens arkiv, Gävle.

pen. Fjorton rusthållare i byn höll gemensamt dessa ryttare, som tillhörde Borrbys Companie. Detta lydde under Södra Skånska Kavalleriregementet och var förlagt i Ystad. Även korpralen vid detta kompani, Sven Rosengren, bodde i byn på gård nr 1.

Sandby var en medelstor by, här bodde sammanlagt 313 personer, varav 111 män, 101 kvinnor och 101 barn. 25 av männen var åbor – tre av gårdarna brukades av två åbor, nämligen nr 5, 10 och 25.² Den sistnämnda ägdes av Sven Rosengren, som emellertid arrenderade bort den till två bönder.

Berättelsen om mordet

När professor Sven Nilsson år 1819 reste genom Skåne passerade han även Sandby och skriver i sin dagbok bland annat:

”I Hagestad, Sandby och Borreby hava inom en tid av tjuo år flera av de mest karaktäristiska grymma mord föröfvats ...”³

Ett av dessa grymma mord är det, som ägde rum i Sandby i slutet av 1700-talet och som omnämns i Jöns Olsons skrift om Sandby och där han skriver:

”En dragon, Lars Strömer i Sandby hade 1798 stulit bi. Han var en stor tjufnalle och därför hatad av alla. Kronofogden hade uppmanat gubbarna i byn, att de vid passande tillfälle skulle klå upp honom så nätt. Honungen, som var i bikupan, hade Strömer smält och satt honungskakorna i botten i sängen. Gubbarna sökte i hela huset, men funno ingenting, förr än kvinnan på stället sade, då hon tyckte, att de närmade sig sängen: I sängen behöfver I då rakt inte söka, ty där finnes ingenting. Nu först söktes där bland sänghalmen, och där hittades honungskakorna. Strömer måste

nu genast följa med till åldermannen Knut Jönsson å nr 10. Nu dracks på Strömer dvs. han skulle sedan betala kalaset, och när Sandby gubbarna blefvo rusiga fick han en väldig hop stryk. Någon bad för honom, men en af byns äldste svarade: ”Vi döma själfva.” Då, som de tyckte, detta ej kunde tillfredsställa deras harm, lade de stenar i stöflen och slogo ihjäl honom. En visa härom diktades strax, hvaraf en vers lyder så här:

De lade stenar i stöflar och slogos som djäflar
Lars Strömer tiggde och ba, om han lifvet fick ha.

Nej, svarade Jippa, jag skall dig aldrig släppa,
så länge lif å åne (ande) e i mäj.

Fyra af gubbarna sattes sedan på Varbergs fästning, men blefvo efter ett och ett halft års förlopp därifrån befriade. Dessa voro: Jeppa Persson, fader till Per Jeppsson å nr 9; Jöns Andersson, bror till Nils Andersson, Anders Nils fader å nr 13; Måns Larsson, farfader till Måns Mårtensson å nr 22; Ola Erlandsson å nr 26; samt Hans Månsson å nr 21, svärfader till Jöns Nilsson, som var fader till Ola Jönsson, därstädes, hvilken senare flyttade till Glimminge.

Konungen (Gustaf den fjärde Adolph) kom vid denna tid till Ystad, och dit reste de fängslades kvinnor, klädda i den för Ingelstads härad så utmärkande högtidsdräkten med hvit klut, klocka, hvars öfverlif var försedt med mycket broderier och 12 stycken silfvermaljor, röd pels, hvars öfverlif äfven var prydt med ett rödt malje och öfver detta ett skört af rödt vadmal med öfverlif och veckadt liksom de 2 andra plaggen, samt förkläde med genombrutet arbete, silkesduk med s. k. snaralister vanligen af rödt ylletyg, prydda med silfver- och guldgaloner. Å bröstet hängde 3 eller 4 skörtasäll med siratus och hängande löf, och om lifvet var bundet en röd bandlist med stora dukar. De omtalade hela förhållandet under det de föllo på knä för kungen och bådo om nåd för deras männer. Gustaf den IV Adolph, som hade ett känsligt hjärta, fattade ett godt behag både för kvinnorna och deras dräkter som han storligen förundrade sig öfver och ansåg förträffliga. Han lofvade dem, att så fort som möjligt uppfylla deras förböner, och talade mycket vänligt med dem. Sitt löfte höll han oförtöfvadt.”

² Åbo – här använt i den äldre betydelsen, dvs. om både skatte- och kronobönder.

³ Nilsson, Sven: Resa i Skåne 1819. Skåne genom två sekler, utg. av Harald Schiller, Falköping 1934, sid. 175.

Första rättegången

Av rättegångshandlingarna från Hammenhög den 15–19 december 1797 får man en första bild av vad som hände.⁴

Det uppgavs att bin och honung hade stulits i Sandby den 5 december. De tillhörde en 27-årig dräng, Sven Olsson, som arbetade på en gård i Borrby. Han var son till husmannen Ola Nilsson, som bodde i Sandby.

Det blir ett stort pådrag efter tjuvgodset. Bönderna, flera husmän, hovslagare Berggren, soldaten Rasmus Jönsson och heideridaren⁵ Löfberg från Baskemölla på tillfälligt besök i byn; alla deltar i jakten. Hos soldaten *Lars Strömberg*⁶ hittas två krukor med honung och en liten kopparkittel med järngrepe. Strömberg vill varken förneka eller erkänna stölden. Han tas emellertid i förvar hos åldermannen i byn, *Knut Jönsson* (delägare till nr 10), och man sänder två av byamännen och en dräng till kronobefallningsman⁷ Pehr Jutman i Hofby och begär att denne skall låta fängsla Strömberg och sätta honom i häkte i Hammenhög. Men Jutman nekar att ta hand om Strömberg, eftersom han varken erkänt eller var överbevisad om inbrott.

Dagen därpå får Jutman besked att Strömberg under natten blivit ihjälslagen och han skickar vice kronobefallnings-

man Adolph Fredrick Thulin från Borrby att tillsammans med två nämndemän och kronofjärdingsman Håkan Christiansson hålla ett första förhör. Vid detta förhör framkommer inte mycket. Endast att när Strömberg slogs ihjäl var ljuset i rummet släckt. Strömberg hade suttit på bänken vid fönstret på rummets sydsida. Ingen vet vem som släckte ljuset och när det sedan tändes, var så många inne i rummet att de inte kommer ihåg vilka. Alla, utom åbon *Nils Andersson* (nr 13), har någon gång under kvällens lopp varit inne i rummet. Men endast följande personer erkänner att de var i stugan när ljuset släcktes: åboarna Ola Håkansson (halva skattehemmanet nr 5), Ola Sassarsson (nr 8), Anders Andersson (nr 20) och Ola Christiansson (nr 24). Där befann sig även drängen Jöns Andersson, som tjänar som dräng hos sin broder Nils på gård nr 13. Även den bestulne drängen Sven Olsson erkänner att han varit därinne.

Sedan görs en första besiktning av liket, som var kvar i åldermannens stuga, och där fanns håll i nacken och på bägge tinningarna, blånader över näsa och märken efter slag på vänstra käken, som efter en käpp eller piska. Kroppen var på hela vänstra sidan blåsvart och på benen fanns blånader och sår.

Söndagen den 10 december görs den officiella besiktningen av regementsfältskären vid Konungens Regemente i Landskrona, Carl Löwe, och han konstaterar sedan han beskrivit skadorna, att Strömberg dött av dessa skador. I sin attest tillfogar han, att enligt uppgift av byamannen *Tufve Eriksson* (äger halva skattegården nr 5) och nämndemannen Anders Larsson från Borrby hade Strömberg ”varit af (epilepsie) eller fallande-

⁴ LLA, Domsagoarkivet, Kristianstad län, Ingelstads härad, Bouppteckningar 1795–1800, KL 2917. RA, Just.Rev. Besvärs- och ansökningsmål 1798, akt 44. Personuppgifterna även hämtade ur ML 1798 och de tidigaste husförhörslängderna från Borrby kyrkoarkiv, vol. AI:1 1813–17.

⁵ Heideridare = ung. kronojägare.

⁶ Strömbergs soldatnamn var Borrlund och han tillhörde Danckwardtska regementet i Landskrona (KrA, Generalmönsterrullor, vol. 1298). I rättegångshandlingarna skrivs det Borglund.

⁷ Kronobefallningsman – ung. landsfiskal.

soten beswärad”.

Fredagen den 15 december börjar rättegången i tingshuset i Hammenhög. Som anklagade står de sex personer, som erkänt att de varit inne i rummet när ljuset släcktes. Som vittnen är alla övriga Sandby byamän⁸ inkallade, utom Nils Andersson (nr 13) eftersom han aldrig varit inne i huset när Strömberg slogs ihjäl. Vid detta förhör erkänner alla, utom åldermannen Knut Jönsson (nr 10), att de varit inne i rummet när ljuset var släckt. Men ingen vet fortfarande vem som släckte det och detta blir för övrigt aldrig uppklarat. Ingen erkänner att han slagit Strömberg men alla har hört slag i mörkret och att Strömberg bad om nåd. De tror att den som slog Strömberg var ryttaren *Åke Westerberg*, som sägs vara bortrymd och som grälade med Strömberg innan ljuset släcktes. Drängarna Sven Olsson och Jöns Andersson tror att Westerberg hade en yxa; de såg den inte när de var inne i rummet men hörde den ”klinga under bordfoten” och efteråt ute på gården såg Jöns Andersson Westerberg med en yxa och hörde honom säga: ”Nu tror jag han fädt så mycket han behöfde”.

I detta skede av förhöret kommer ryttaren Westerberg in i tingsalen ”till åtskilliga personers synbara bestörtning”. Westerberg försäkrar sig vara helt oskyldig och berättar att han den 5:te varit hos sin rusthållare *Rasmus Larsson* (nr 3) och tröskat.⁹ Någon gång mellan klockan sju och åtta på kvällen hade Rasmus hustru *Kjerstina* bett honom att gå till åldermannen och hämta hem hennes man ef-

tersom hon var orolig att han annars skulle bli ”öfwerlastad”. Efter någon övertalning gör han det och när han kommer in på Knut Jönssons gård träffar han där åbon Nils Larsson (nr 19). Han ber Nils gå in och hämta Rasmus åt honom men Nils nekar och säger att Westerberg kan gå in själv ”hälst han inte war så rik, som han war högfärdig”.¹⁰ I alla fall går de in tillsammans och Westerberg ser Strömberg ligga orörlig på rygg på södra bänken. Westerberg får två supar och när han tar den sista släcks ljuset och han hör att Strömberg blir slagen utan att ge något ljud ifrån sig. När ljuset sedan tänds ligger Strömberg orörlig på golvet. Då kommer Tufve Eriksson (nr 5) in i rummet och säger att man inte skall låta honom ligga där utan ta upp honom. Westerberg som tror att Strömberg ”af skjälmsstycke gjorde sig orörlig” säger: ”Twi ware dig din hund, som tagit bröd ifrån mina barn och penningar ifrån mig själf.” Men han hjälper i alla fall Tufve Eriksson att sätta Strömberg på södra bänken. Strax efter kommer hovslagar Petter Berggren in i rummet. Han sätter sig först på norra bänken men tar sedan ljuset och går tvärs över rummet till Strömberg och utbrister: ”Karlen är ju redan död”.¹¹ Ingen svarar något. Men alla ser att Strömberg är död. Sedan går Westerberg och Rasmus Larsson hem till den senare.

¹⁰ Här framkommer något av den speciella ställning som ryttarna hade i byn. De var beroende av bönderna, som var deras rusthållare och som såg ner på dem för deras fattigdoms skull. Ryttarnas granna uniformer gav dem emellertid en viss överlägsenhetskänsla gentemot byns övriga befolkning.

¹¹ Berggren själv påstår att han sagt: ”Gud hjelpe mig för er männer, Karlen hava I ju slagit ihjäl.”

⁸ Som byamän räknas bara åbor.

⁹ Det tycks vara vanligt att rusthållarna använde ryttarna som hjälp vid tröskningen.

Kvällen efter mordet kommer åbon Ola Erlandsson (nr 26) till Westerberg, som även denna kväll tröskar på Rasmus Larssons loge, och ber honom följa med hem till Nils Andersson (nr 13). Där befinner sig Anders Andersson (nr 20), Måns Larsson (nr 22) och Jeppa Pehrsson (nr 9). De söker alla övertala Westerberg att ta på sig skulden för mordet och rymma. Men han nekar och säger sig inte kunna göra detta för sina barns skull. Även dagen därpå kommer Ola Erlandsson till Westerberg för att övertala honom att följa med till Nils Andersson ännu en gång. Westerberg nekar emellertid eftersom han redan gått och lagt sig.

Westerberg berättar vidare att en vecka efter mordet kommer åbon Anders Andersson (nr 20) och hämtar honom till Nils Anderssons gård och där befinner sig då följande personer:

Ola Håkansson (nr 5)
 Tufve Eriksson (nr 5)
 Jeppa Pehrsson (nr 9)
 Måns Larsson (nr 22)
 Ola Erlandsson (nr 26)
 Jöns Andersson som är dräng hos sin bror Nils Karna Andersson, syster till Nils och Jöns Hanna Mårtensdotter, mor till Nils, Jöns och Karna.

Westerberg åtföljs av sin hustru Sophia Rebecka. Först får Westerberg något ”till bästa” och sedan börjar byamännen övertala honom att rymma på tre kvarts år och därigenom erkänna sig vara mördaren. De lovar att bygga ett hus till hans hustru och barn och ”för dem draga omsorg”. Först nekar Westerberg men efter ytterligare några supar låter han övertala

sig och får då löfte om 100 riksdaler.¹² Han får omedelbart 83 Rd och 16 skilling, som Nils Andersson säger att mannarna samlat ihop. På resten skrivs en skuldsedel av Tufve Eriksson som även Ola Håkansson skriver under. Pengarna överlämnas i ”sommar”- eller s. k. källarstugan¹³ av Nils Andersson, som hämtar dem ur ett skåp där.

Ola Erlandsson åtar sig att skjutsa Westerberg från byn. Någon gång mellan kl. nio och tio på kvällen kommer han till Ola Erlandsson, som har tagit fram en häst åt honom. Olas bror Jöns följer med Westerberg på en annan av Olas hästar och de ger sig iväg till Westerbergs bror, undantagsmannen Mårten Pehrsson, som bor i Tågra i närheten av Sjöbo. Dit anländer de onsdag morgon vid sextiden. Jöns återvänder till Sandby tillsammans med Westerbergs bror och de kommer fram dit vid niotiden på kvällen. Vid Sandby brytestuga¹⁴ stiger Mårten av hästen för att bege sig till sin svägerska.

I Tågra ångrar Westerberg att han har gått med på att rymma och ger sig till fots tillbaka till Sandby. Han kommer fram några timmar efter sin bror och smyger sig in i sitt hus, där han håller sig gömd av rädsla att någon av byamännen skall se honom och kräva tillbaka de pengar

¹² 1 Riksdaler = 48 skilling; 1 skilling = 12 runstycken. 1 tunna råg kostade 3 Rd (enl. markegångstaxan för staden Simrishamn 1798, ”Nytt och Gammalt”, 1798–99, sid. 126). En värvad soldat vid Danckwardtska regementet får år 1797 förutom bröd och spannmål 9 Rd, 18 sk. om året. Det är alltså en förvånansvärt stor summa som erbjuds Westerberg.

¹³ Sommarstuga = ett rum utan eldstad dit man ev. flyttade på sommaren. (Monika Minnhagen: Bondens bostad, Lund 1973, sid. 67–68). Här har detta rum kanske även haft en funktion som förvaringsrum.

¹⁴ Lin måste ha odlats i Sandby eftersom här finns två brytestugor.

han fått. Här slutar Westerbergs berättelse.

Alla byamännen, som varit församlade den 12:te hos Nils Andersson nekar till att de varit med och överlämnat några pengar till Westerberg och för övrigt till allt vad Westerberg berättat. Men Ola Erlandsson erkänner att Westerberg fått låna en häst av honom och att hans bror Jöns ridit med bort, men han säger att han inte visste vart de red eller varför.

Rannsakingen uppskjuts till nästa dag eftersom Pehr Jutman även vill "ställa talan" till Nils Andersson, som ju inte varit kallad till dagens rättegång. Tufve Eriksson, Ola Håkansson, Jeppa Pehrsson, Anders Andersson, Måns Larsson och Ola Erlandsson anses efter Westerbergs berättelse vara så "besvärade" att Jutman tycker det vara för äventyrligt "at them uppå fria fötter lämna". Därför sätts de tillsammans med drängen Jöns Andersson i häradsfängelset i Hammenhög.

Dagen därpå fortsätter rättegången. Först förhörs *Ola Erlandsson* (nr 26). Han erkänner nu Westerbergs berättelse, men säger sig inte ha tillskjutit några pengar eftersom han inte har några. Han erkänner dessutom att han slagit Strömberg på benen med en käpp, som någon givit honom i mörkret. Men han var inte den första som slog, säger han. Vilka de andra var vet han inte.

Sedan förhörs på egen begäran den bestulne drängen *Sven Olsson*. Han förklarar att han skall berätta hela sanningen. När han på eftermiddagen den 5:te hade fått bud från sin far, att hans bin hade blivit stulna och att honungen hade påträffats hos Strömberg, hade han genast ridit till Sandby. Han ställde sin häst hos Esborn Månsson (nr 2) och gick sedan

vid 4-tiden in till Knut Jönsson. Där satt Strömberg på bänken och eftersom denne inte ville erkänna stölden gav Sven honom två slag med sin piska.¹⁵ Sven Olsson berättar vidare att Måns Larsson (nr 22) gav Strömberg en örfil och Ola Erlandsson och Sven Nilsson (nr 12 och 14) slog Strömberg med käppar och drängen Jöns Andersson tog hans piska och slog Strömberg med den. Därefter gick Sven för att se till sin häst och när han kom tillbaka släpptes han inte in i stugan, där han hörde att slagsmålet pågick. Hans mor Bolla Månsdotter, som var med honom, försökte också övertala honom att inte gå in. De gick i stället in i rummet bredvid, det s. k. "herrbergshuset" eller bakhuset,¹⁶ som hade en dörr även in till "stugan".¹⁷

I herrbergshuset befann sig då Knut Jönsson, hans hustru Sissa och hennes dotter Sara Clemedsdotter och Tufve Eriksson (nr 5), som flera gånger försökte komma in i stugan där slagsmålet pågick, men Nils Larsson (nr 19) och Jeppa Pehrsson (nr 9) stod innanför dörren och höll emot. Enligt Sven Olsson ropade Tufve vid ett tillfälle: "Agten Eder huru I slån, så att I icke slå ihjäl karlen". Till slut lyckades det Tufve att med våld ta sig in i stugan, men då hade slagsmålet hållit på i ungefär en timme. När han och

¹⁵ Enligt Nils G. Bruzelius (*Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne*, Lund 1930, sid. 28) var böndernas piskor farliga vapen. De var gjorda av torkade djursenor, överklädda med läder och ofta försedda med en blyklump i änden.

¹⁶ Enligt Minnhagen, a. a., sid. 64–65, är ett "härbergshus" ett icke uppvärmt förrådsrum och enligt hennes material används beteckningen aldrig synonymt med "bakhus", vilket det gör här.

¹⁷ När det talas om stugan, är det dagligstugan som avses, dvs. det uppvärmda mat- och sovrummet.

Sven Olsson med ett ljus kom in i rummet kastade alla sina käppar och påkar ifrån sig och Strömberg låg orörlig på golvet vid dörren till förstugan. Sedan kom Westerberg in, ljuset släcktes på nytt och det hördes slag och den som stod närmast Strömberg, när ljuset ännu en gång tändes är Westerberg, säger Sven, och även denna gång talar han om Westerbergs yxa.

Avskedade *ryttaren Sandström*, som är 55 år, vittnar att han såg Sven med en läderpiska slå Strömberg, som sökte skydda ansiktet med ena armen och ”bad för sig”. *Jöns Ingemansson*, en 48-årig husman, hade varit inne hos Pehr Mårtensson (nr 10) och när han kom ut på gården såg han Sven Olsson och Jöns Andersson stå vid Knut Jönssons torvhus¹⁸ och slamra med käppar och hörde Sven säga: ”Hade jag en bössa, skulle jag skjuta ihjäl honom, jag frågar inte efter skadan”. Dessa påståenden bestrids av Sven, som emellertid erkänner att han även en gång på aftonen slagit Strömberg, men inte mot ansiktet.

Tufve Eriksson (nr 5) är nästa vittne. Han tycks vara en mycket betrodd man i byn och har vid tidigare rättegångar företrätt byamännen.¹⁹ 1796 var han ålderman i byn. Av denna rättegång att döma verkar han vara den ende som manat till besinning. Vid förhöret bekräftar han Sven Olssons upplysningar men säger att han inte vid något tillfälle har slagit Strömberg. Han förnekar dessutom att han varit med om att övertala Westerberg att rymma. Beträffande pengarna säger han att Westerberg inne hos Nils Andersson kommit med några pengar,

som han sade sig ha fått av Nils och bett någon räkna dem. Skuldsedeln säger han sig inte känna till. Westerberg bad honom visserligen skriva ett kvitto på de 83 Rd och 16 sk, som han fått av Nils, men det gjorde han aldrig för han hade inget bläck. Tufve säger vidare, att han såg Sven Olsson slå Strömberg och Måns Larsson ge Strömberg en örfil. Måns försäkrar däremot att han aldrig slog Strömberg. Han strök honom endast om munnen för att som han säger ”torka bort honungen”.

Jeppa Pehrsson (nr 9) säger sig ha gett Strömberg ett slag på ryggen då denne inte ville erkänna stölden. Han nekar till att ha hållit emot dörren, då Tufve Eriksson ville komma in i stugan och han har inte heller bidragit med några pengar till Westerberg. Men han erkänner att han stod vid dörren då Tufve kom in i rummet.

Anders Andersson (nr 20) har enligt hovslagar Berggren dragit Strömberg i håret när honungen hittades. Vid förhöret nekar Anders till att ha burit hand på Strömberg och till att ha varit inne i Knut Jönssons stuga vid slagsmålet. Men både Ola Erlandsson och Sven Olsson har vittnat om att han var där då. Anders nekar även till att ha varit med om att övertala Westerberg att rymma och inte heller har han tillskjutit några pengar.

Ola Håkansson (nr 5) säger att han ej har slagit Strömberg och inte har han varit med om att övertala Westerberg att rymma. Men han säger att han sett Westerberg i mörkret slå Strömberg som bad om nåd. Han kände igen Westerbergs mössa som avtecknade sig mot fönstret.

Drängen *Jöns Andersson* erkänner att han slagit Strömberg med Sven Olssons piska vid 4-tiden på eftermiddagen. På

¹⁸ Det finns torvhus på alla gårdar i byn, eftersom torv är det vanligaste bränslet.

¹⁹ LLA, Ingelstads häradsrätt, mål 28 okt. 1796, AIa:67.

kvällen när ljuset var släckt satt han bakom kakelugnen²⁰ och han hörde Ola Erlandsson och Westerberg slå Strömberg. Han påstår att han inte var med om att övertala Westerberg att rymma och han känner inte till något om några pengar. När han stod ute vid Knut Jönssons torvhus tillsammans med Sven Olsson hörde husmannen Jöns Ingemansson honom säga, att han skulle tvätta sina händer. När han förhörs om det var blod han skulle tvätta bort, nekar han och förklarar att han snubblade när han gick ut ur Knut Jönssons stuga, ”så att han kom att falla på händerna i orenligheten”.

Sedan förhörs Jöns broder *Nils Andersson* (nr 13) och han säger att han låg sjuk den 5:te och därför aldrig var med om slagsmålet. Han nekar till att några byamän skulle ha besökt honom den 6:te. Men han förklarar att den 12:te var sju byamän församlade hos honom och då kom ryttare Westerberg och bad att få låna pengar. Någon skuldsedel skrevs inte eftersom det fanns så lite bläck att det endast räckte till Westerbergs namnteckning. Westerberg protesterar och säger att Nils ljuger. Han — Westerberg — har aldrig bett att få låna några pengar.

Ola Christiansson (nr 24), som är 68 år gammal, säger sig inte ha uppfattat någonting, fast han satt inne i stugan hela kvällen. Han hör dåligt och för övrigt sov han nästan hela tiden. *Ola Sassarsson* (nr 8) svarar på frågan varför han ej hindrade de andra att slå, att han ”hadde råkat till att få något wäl till bästa, så att han inte förstod så mycket”.

Många andra förhörs men mycket nytt framkommer inte. Hovslagar Berggren meddelar, att Strömberg var mycket blodig när Berggren kom in i rummet och att det var blod på golvet. Många har hört skrik och oväsen och att Strömberg ”mycket gaf sig” och att han en gång ropade: ”Mina kära männer slå'n intet ihjäl mig!” Det framgår att folk ideligen kom in i rummet och efter en stund gick därifrån. *Jöns Mårtensson*, som arrenderar halva nr 25, berättar att han gick ut på tofterna för att slippa höra oväsandet och när han efter en stund kom in igen satt Strömberg på bänken och begärde att få något att dricka och då gick Tufve Eriksson efter lite vatten.

Äldermannen *Knut Jönsson* var aldrig inne i sin stuga under slagsmålet. Han var något sjuklig den dagen och låg i sitt ”herrbergshus” och varken såg eller hörde någon slå Strömberg, en uppgift som verkar helt otrolig.

Prosten Boman från Borrby som är med den sista rätttegångsdagen försäkrar att Sandby byamän såvitt han vet inte varit kända för att ha begått ”några grövre brott eller missgjerningar” under de senaste 12–13 åren.

Den 19 december faller domen som avkunnas av hovrättsrådet häradshövding Enok Georg Wettercrona. Drängarna *Sven Olsson* och *Jöns Andersson* och åboarna *Sven Nilsson* (nr 12 och 14) och *Ola Erlandsson* (nr 26) döms för att de gemensamt varit vållande till Strömbergs död, eftersom de är de enda som bevisligen nyttjat tillhyggen. De skall böta hel mansbot, dvs. 100 riksdaler var, och undergå en söndags uppenbar kyrkoplikt²¹ i

²⁰ En sättugn av järn som eldas inifrån skorstenen, den s. k. ”illaren”.

²¹ Uppenbar kyrkoplikt, dvs. offentlig kyrkoplikt, utdöms för grövre brott.

Borrby kyrka. Även *Måns Larsson* (nr 22), *Nils Larsson* (nr 19) och *Jeppa Pehrsson* (nr 9) anses ha lagt hand på Strömberg, men deras skuld ”ställs på framtiden, då den kan uppenbar warda”. Nils Larsson har egentligen inte gjort något annat än hållit emot dörren, när Tufve Eriksson ville komma in i rummet. Men domstolen anser honom i alla fall så skyldig, att han inte helt kan frikännas. Alla de övriga frikänns helt och även Westerberg förklaras helt oskyldig och får dessutom behålla de pengar han fått av byamännen.

De dömda skall sändas till Kristianstads fästning för att hållas i bevakning ”så wida the icke för them sjelva och the them ådömde Böter kunna ställa antagelig borgen”. Och tydligen ställer flera byamän upp och lämnar borgen för i januari är de frigivna.²² Domen underställs Göta Hovrätt som tar upp målet den 6 februari. Hovrätten skärper straffet och dömer de fyra anklagade till ”Tärnings- eller lottkastning, skolandes then, som therwid minsta kastet får, Lif sitt mista, och halshuggen warda”.²³ De tre andra skall straffas med fyrtio par spö – tre slag av paret – samt en söndags uppenbar kyrkoplikt, skriftas och avlösas. För övrigt följer man tingsrättens beslut.

I skrivelsen till Kungl. Maj:t anhålls om förskoning från dödsstraffet. Den skrivelse som överstelöjtnant E. Rosenblad ingivit med begäran att målet skall tas upp på nytt, eftersom han anser att domen är för mild och där han även begär ersättning för att han genom Strömbergs

död mistat en soldat, lämnas utan beaktande. Hovrätten anser emellertid att *Ola Erlandsson*, *Sven Nilsson*, *Jöns Andersson* och *Sven Olsson* åter skall insättas i häkte i avvaktan på Kungl. Maj:ts beslut. Den 15 mars 1798 föreskriver Kungl. Maj:t att straffet ändras så att ingen lottkastning förekommer utan alla fyra döms till 40 par spö – tre slag av paret – en söndags uppenbar kyrkoplikt och 3 års fästningsarbete på Elfsborgs fästning. De dömda skriver den 29 april en böneskrift till Kungl. Maj:t, men straffet mildras inte och den 22 juni avstraffas de, den 24 undergår de kyrkoplikten och den 27 sänds de till Elfsborgs fästning.

Men här slutar inte historien.

Andra rättegången

Nils Andersson (nr 13), bror till den dömda drängen Jöns Andersson, och Ola Nilsson, som troligen är bror till drängen Sven Nilsson, skriver den 27 augusti 1798 ett brev till vice kronobefallningsman Salomon Ljunggren. De anser att den tidigare domen är orättvis och att de till mordet mest skyldiga är *Jeppa Pehrsson* (nr 9) och *Måns Larsson* (nr 22). Detta brev leder till en ny rättegång som börjar den 11 september med dessa två åbor som svarande. Under hela rättegången nekar de till allt vad de anklagas för och de säger sig aldrig ha lagt hand på Strömberg.

Första vittnet är vaktmästare *Tullberg*. Han är anställd vid Tingsrätten i Hammenhög och han berättar att när Jeppa Pehrsson under förra rättegången satt i arrestlokalen fick han besök av åbon *Pehr Månsson Lundgren* från Borrby. Av Tullbergs vittnesmål framgår inte exakt vad

²² RA, Justitiekanslerns arkiv E III cc:250.

²³ Detta strafförfarande finns angivet i Missgjerningsbalcken, XXIV cap. (Anmärkningar till Sveriges Rikes Lag, Stockholm 1766) och utdöms när det är omöjligt att utrona vem som utdelat det dödande slaget.

som sades. Men när Pehr hade gått började Tullberg fråga om de 5.200 riksdaler silvermynt som Lundgren hade begärt av samtliga arresterade byamän för att han skulle låta dem slippa arresten och hjälpa dem med rättegången – ”the arresterande till förmohn”. Jeppa skulle då ha sagt att han skulle ge halva sitt hemman om han kunde slippa arresten och anklagelsen om brott. När Tullberg sedan frågar om Jeppa slagit Strömberg, säger han att han slagit både med stövlar och stockar. I rättegångshandlingarna lämnas ingen förklaring till vilka möjligheter Pehr Månsson Lundgren hade att hjälpa de anklagade.

Mot *Pehr Mårtensson* (nr 10), som är kallad som vittne, anför Jeppa jäv eftersom Pehr Mårtenssons hustru Bengta Christophersdotter är systerdotter till Jeppa. Detta bestrids av domstolen eftersom det är hustrun och inte mannen som är släkt med Jeppa. Av Pehrs vittnesmål framgår, att när Strömberg infördes i Knut Jönssons stuga, hade Jeppa slagit honom över näsa och mun så att blod droppade på Strömbergs jacka. Vittnet hade sedan gått ut på gården där han träffat *Tufve Eriksson* (nr 5) som sagt att han inte ville ”föda Borglund”. Tufve hade dessutom yttrat, att de som ville gå ut ur Knut Jönssons stuga kunde göra det och de som stannade kvar där kunde göra med Strömberg vad de ville. Tufve skulle se till ”att Borglund inte skulle gå oplockad ifrån dem”. *Anders Andersson* (nr 20) som då kom fram till dem ansåg, ”att de inte skulle fråga efter befallningsman utan de skulle själva straffa”. Strömberg hade aldrig blivit slagen, trodde Pehr, om inte Tufve Eriksson hade rått dem till det. Men han sa att Tufve inte direkt hade övertalat dem. Sedan hörde han hur

Jeppa Pehrsson, Sven Nilsson, Anders Andersson och Ola Håkansson inne i Knut Jönssons stuga svor och bad ”djävulen ta sig”. De skulle inte skona Strömberg utan slå ihjäl alla som ville försvara honom. Därefter blev det ett sådant oväsen i stugan att vittnet ”trodde världen skulle förgås”. Detta vittnesmål gör att man omöjligt kan tro på Knut Jönssons tidigare uppgift att han inte hört någon slå Strömberg. Knut befann ju sig i rummet bredvid stugan där slagsmålet pågick. Enligt Pehrs vittnesmål stod Esborn Månsson (nr 2) vid dörren inne i stugan och ville till en början inte släppa in Pehr.

När han väl lyckades komma in stod Jeppa där med en trädstock i handen som han sade hade varit i bruk. Han var blodig längs hela högra sidan – från axeln ner till foten.

Sven Jönssons bror Tufve, 26 år, som tjänar som dräng hos sin bror på nr 16, är nästa vittne. Han gick in i stugan för att tala med sin bror och såg då Strömberg ligga på golvet. Jeppa Pehrsson stod då vid hans huvud och uppmanade de andra i rummet att slå ordentligt på Strömberg. Vilka som fanns i rummet kunde Tufve inte se eftersom det var för mörkt.

Hans Månsson (nr 21) berättar att när Strömberg fördes in i Knut Jönssons stuga, tog Måns Larsson (nr 22) honom i nacken och drog upp honom från bänken och tillsammans med Jeppa Pehrsson har de ”svingat Borglund så om at han kullfallit på golfvet” och sedan slog de honom med var sitt tillhygge som i protokollet kallas ”häcke-docka”.²⁴ När Strömberg

²⁴ Det är svårt att i protokollet rätt tyda detta ord – det kan likaväl stå ”häcke-docka”. Vad detta är för tillhygge har inte kunnat fastställas. Kan det möjligen vara en lerstamp?

då låg på golvet sparkade Ola Håkansson (nr 5) och Nils Larsson (nr 19) honom med sina träskor. När de slutat slå steg Strömberg upp från golvet och la sig på bänken vid dörren.

För att förhindra att Hans Månsson skulle vittna, hade Måns Larsson anfört jäv mot honom på grund av att han stämt Hans. Stämningen rör en ägotvist, men eftersom stämningen uttagits sedan Måns Larsson fått kallelsen till denna dags rättegång och även fått vetskap om att Hans Månsson kallats som vittne, bestrids även detta jäv.

Nästa vittne, *Nils Svensson*, som är sjuk och bräcklig, anges i rättegångsprotokollet vara svåger till Lars Strömberg.²⁵ Vid ett tillfälle under kvällen försökte Nils komma in i stugan, men Nils Larsson (nr 19) som satt innanför stugdörren tog tag i honom och hotade honom med lika mycket stryk som Strömberg fick om han kom in. Nils slet sig då lös och gick sin väg.

Man förhör även en 14-årig gosse, *Truls Olsson*, som är i tjänst hos Knut Jönsson. Eftersom han ännu inte har konfirmerats förhörs han utan att behöva avlägga någon ed. Han säger sig ha sett Anders Persson (nr 23) dra in Strömberg baklänges i stugan, som han sa, för att förhindra att Strömberg tände eld på byn. Truls hade varit inne i stugan under slagmålet men inte sett vilka som slog Strömberg, eftersom ljuset var släckt.

Jeppa Pehrsson (nr 9) och *Måns Larsson* (nr 22) nekar till alla anklagelserna och även *Tufve Eriksson* (nr 5) förnekar att han fört det samtal som Pehr Mårtensson om-

talat i sitt vittnesmål. Han säger sig i stället ha försökt avvärja slagmålet flera gånger.

Kronobefallningsman Liunggren anser att *Jeppa Pehrsson* och *Måns Larsson* skall dömas för delaktighet i mordet och att *Tufve Erikssons* och *Anders Anderssons* medverkan ”warder lämnad till framtiden”. Nils Andersson och Ola Nilsson protesterar och anser att även Anders Andersson bör dömas för delaktighet.

Urtima Tingsrätten finner att *Jeppa Pehrsson* och *Måns Larsson* är skyldiga till att mista livet, men beträffande Tufve Eriksson och Anders Andersson lämnas saken åt framtiden. Både Jeppa och Måns förklarar ännu en gång att de är oskyldiga och uttalar sitt missnöje med domen.

Den 19 september skickas Jeppa Pehrsson och Måns Larsson till kronohäktet i Kristianstad – i fänglistan för september 1798 står: ”... dömda av herr v. Härads-hövding Billberg, at Lif sitt mista och halshuggas, underställt kongl. Hovrätten”.²⁶

Den 12 oktober tas målet upp i Göta Hovrätt, som ansluter sig till tingsrättens utslag, men anhåller hos Kungl. Maj:t om förskoning från dödsstraffet och i stället föreslår 40 par spö, tre slag av paret, en söndags uppenbar kyrkoplikt och tre års fästningsarbete på Karlskrona varv. Kungl. Maj:t ansluter sig till hovrättens förslag och den 18 januari 1799 får de sitt spöstraff och undergår kyrkoplikten den 20 och sänds den 25 till Karlskrona. De begär nåd, men Gustaf IV Adolf avslår den 1 april 1800 deras nådeansökan.²⁷

²⁵ Troligen är Nils Svensson i stället Lars Strömbergs svärfar, Lars hustru heter Moder Nilsson och är från Sandby.

²⁶ RA, Justitiekanslerns arkiv, EIIIcc:250, Fänglista från Kronohäktet uti Christianstad Län.

²⁷ RA, Just.rev. Registratur 1800, del I, sid. 690.

Den 2 juli samma år besöker kungen Ystad och då beger sig de anklagade åboarnas hustrur dit tillsammans med Jöns Anderssons och Sven Olssons mödrar. De faller på knä för kungen och ber om nåd för sina anhöriga. Den 1 augusti ankommer deras rörande böneskrift till Kungl. Maj:t och där skriver de bl. a.:

”... och som dessa våra olyckliga män och söner uthärdat långt mer än halfva fängelsetiden och wi fattiga hustrur ensamma släpat med vårt magra åkerbruk under suckar och tårar en så lång tid, så bönfalla wi i allerdånigsta underdånighet det Eder Kongl. Maj:t täcktes i nåder lösgifva våra fängslade män och söner, at de till oss må hemkomma, at skiöta sina hemman, som wi med många omynliga barn icke kunna wid makt hålla ...”²⁸

Böneskriften är undertecknad av Karna Sven Nils (nr 12), Karna Måns Lars (nr 22), Karna Ola Erlands (nr 26), Boel Jeppa Pehrs (nr 9), Hanna Mårtensdotter (mor till Jöns Andersson på nr 13) och Bolla Månsdotter (gift med Ola Nilsson och mor till Sven Olsson).

Gustaf IV Adolf bifaller deras nådeansökan den 1 oktober och den 10 i samma månad skickas brev härom till landshövdingarna i Göteborg och Karlskrona.²⁹

Det är svårt att säga när de återkommer till Sandby men den 4 november är de i alla fall där, om man får döma av den mantalsskrivning som ägde rum denna dag.³⁰

Orsaken till mordet

När man tar del av dessa rättegångshandlingar kan man inte låta bli att undra över att stöld av honung och en koppel kunde utlösa så våldsamma känslor, att man på detta grymma och rysliga sätt slog ihjäl tjuven. Naturligtvis dracks det mycket den kvällen mordet skedde, men detta kan inte vara hela orsaken. Och vid närmare undersökning visar det sig att Strömberg varit en mycket besvärlig och inte helt accepterad person i byn.

Han föddes 1757 som son till ryttaren Mårten Strömberg och hans hustru Margareta. De bodde på det ryttartorp, som hölls av gårdarna 13, 18 och 19 i Sandby. Förutom Lars hade de två andra barn: dottern Lena och sonen Ola, som var vargeringskarl.³¹ Lars uppges i alla mantalslängder som sjuk och ofärdig. Om det är hans epilepsi eller dessutom någon annan åkomma som föranleder dessa anteckningar framgår inte. Trots detta enrullerades han i februari 1785 i Sprengtportens regemente i Landskrona. Han är vid denna tid 28 år och ogift. Efter fem års tjänst, den 2 februari 1790, ansågs han oduglig till kronans tjänst och fick interims avsked.³² Enligt egen utsago hade han skadats i ryska kriget.

När Lars Strömberg återkommer till Sandby har hans far dött och änkan bor i ett litet onummerat gatehus, där sonen tydligen får disponera ett rum. Även brodern Ola bor hemma hos sin mor.³³

³¹ Vargeringskarl = indelt reservkarl.

³² I hans flyttningsbetyg den 11 maj 1790, skrivet av regementspastorn Johan Christian Lundius, står att han erhållit avsked ”för bräcklighets skull”. Lundius säger att Strömberg kan läsa i bok men kan ganska litet utantill och han rekommenderas till ”all siälawård”. LLA, Borrbys kyrkoarkiv H II: 1.

³³ LLA, ML 1791.

²⁸ RA, Just.rev. Besvärs- och Ansökningsmål, oktober 1800, No. 11.

²⁹ RA, Just.rev., Registratur, 1800, del II, sid. 461.

³⁰ LLA, ML 1801.

Blåddrar man i häradets rättegångshandlingar för åren 1791–95 hittar man Lars åtskilliga gånger.³⁴ Den 28 mars 1791 stäms han av strandridaren och brännvinsuppsyningsmannen Joackim Löfberg för olovlig brännvinsförsäljning.³⁵ Han nekar till anklagelsen och säger sig endast ha bjudit ryttarna Westerberg och Engström på brännvin eftersom de varit ute i kriget och slitit ont.³⁶ Han förklarar vidare att han själv inte dricker brännvin utan han har fått detta av personer som han lagat skor åt.³⁷ Westerberg och Engström förklarar däremot att de betalt spriten och att de även sett skraddaren Rasmus Månsson från byn och torparen Hans Jönsson från Mälarhuset köpa brännvin av Strömberg. Denne ber att få slippa böter, eftersom det inte är ofta han sålt brännvin; det mesta har han lämnat utan betalning. Han framhåller dessutom att han är en "blesserad krigsman, som ingenting förtjena kan". Domaren låter inte beveka sig utan dömer honom att böta 16 Rd och 32 skilling. Men eftersom han inte har några tillgångar förvandlas domen den 24 oktober till fästningsarbete på Carlstens fästning. Detta trots att, som det sägs i protokollet, "han är krympling med skada i ena knät". Varje dagsverke sägs motsvara endast 7 skilling och 6 runstycken.

³⁴ LLA, Ingelstads häradsrätt A1a: 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67.

³⁵ Olovlig brännvinsförsäljning var av de studerade rättegångshandlingarna att döma en mycket vanlig förseelse.

³⁶ Kriget med Ryssland 1788–1790.

³⁷ Det var vanligt att avskedade soldater ägnade sig åt skolagning, men de kunde riskera stämning av sockenskomakaren om de utövade yrket i större skala.

Ungefär samtidigt med rättegången den 17 juni har han fått en annan stämning på halsen. Pigan Kjerstena Andersdotter anklagar honom den 15 för att ha "rådt" henne med barn. Strömberg i sin tur stämmer henne för ogrundad beskyllning. Målet uppskjuts eftersom Kjerstena ännu inte fött sitt barn. När det återupptas i oktober berättar Kjerstena, att hon fött en pojke, som dog efter 7 veckor. Vid födseln fick hon hjälp av sina två systrar och Strömbergs moster, som är jordegumma. Strömberg nekar och erbjuder sig att gå ed. Han åläggs att före nästa rättegång besöka prosten Boman i Borby och av honom få undervisning om edens betydelse och även bibringas ytterligare kristendomskunskap. Vid denna rättegång är Strömberg även stämd för att han hotat husmannen Anders Olsson med hugg och slag och okvädingsord och även kastat sten efter honom. Av en tidigare rättegång framgår att Anders Olsson är far till Kjerstena Andersdotter. Enligt ett vittne, ryttaren Måns Lustig, skall Lars ha sagt: "den gamla hunden borde man slå ihjäl, ty theraf har man ingen synd". Lars hade även kallat Anders Olsson för en "skjälms och horknekt" och sagt "att han wore wärd sticka en knif uti". Ett annat vittne, Ola Nilsson, såg när Strömberg på Sandby gata kastade ifrån sig sin krycka och träskor och kastade sten efter Anders, som emellertid tog av sig sina träskor och sprang därifrån. Eftersom Strömberg inte har några tillgångar hotas han med 6 par spö om han hädanefter ofredar Anders Olsson eller hans hustru, "som äro gamla och swaga, samt ur stånd, att för Strömberg, ehuru krympling, kunna sig wärja".

I mars 1792 går Strömberg ed på att han inte är far till Kjerstenas barn, trots

domarens förmaning att akta sig för mened. Prosten Boman, som gett Strömberg undervisning i kristendom och edens betydelse, säger att det haft liten eller ingen verkan på Strömberg, ”som har svagt förstånd och ringa kunskap i Christendomsläran”. Kjerstena döms att böta 1 Rd och 32 skilling och ge 32 skilling till kyrkan. Eftersom hon inte har några pengar ändras domen till 7 dagars fängelse och boten till kyrkan får hon arbeta av.

Två månader efter rättegången mot Kjerstena Andersdotter vigs Lars Strömberg med pigan Moder Nilsdotter från Sandby.³⁸

Kronobefallningsman Jutman tar i maj 1794 Lars Strömberg i fängsligt förvar sedan han begått åtskilliga brott:

Den 2 maj slagit pigan Elsa Andersdotter på Sandby gata, så att hon fått blånader.

En dag under vintern tagit korpral Rosengrens tjänstehäst, som stod bunden utanför rusthållar Lars Olssons hus i Hagestad. Han hade ridit till Sandby och där ridit fram och tillbaka på bygatan och ut på tofterna. När han kom tillbaka till byn hade han kastat betset på gatan och sedan med grimskafket lagt en snara om hästens hals.

Söndagen den 3 maj hade han överfallit husmannen Billing, som var på besök hos Nils Svensson. Han hade dragit ut Billing på gården och slagit honom så att han fått flera sår i huvudet.

Dessutom sågs han ha begått en del mindre brott, som inte preciseras vid rättegången.

Samtliga byamän i Sandby var tydligen med vid denna rättegång och de intygar att Strömberg ”alltsom oftast är bullersam och orolig och ofta gör oljud så hos en så hos en annan”. Som exempel nämner de att han föregående år på Allhel-

gonadagen, då byamännen var samlade hos åldermannen, hade överöst dem med skällsord och kallat dem ”tjufvar, skjälmar och djäflar”.

Strömberg erkänner att han slagit Elsa Andersson med en käpp. Beträffande hästen säger han att den stod bunden vid södra grinden i Sandby, där han tog den och red en gång uppför gatan. Billing hade han på Nils Svenssons uppmaning dragit ur stugan eftersom Billing hade fört ett sådant oväsen därinne. Nils Svensson bekräftar att detta är riktigt. Strömberg förnekar helt att han okvädat byamännen, utan påstår att han sedan han lämnat byamännen kom han ”iträta med sin kjäpp”, men påminner sig inte vad han sagt, ty sedan han ”uti sidsta Finska kriget blev blesserad, har han blivit svag till sinnet, så att han ofta inte vet vad han säger”.

Jutman tycker att allt detta är undanflykter och yrkar på böter, som eftersom Strömberg är så fattig förvandlas till 16 dagars fängelse på vatten och bröd. Dessutom hotas han med tio par spö och böter om han hädanefter ofredar någon med ord eller handling.

Den 8 juni 1796 enrulleras Lars Borrlund på nytt i Danckwardts Regemente i Landskrona i kapten Klints kompani. Den 15 maj året därpå överförs han till Överste Lieutnantens kompani som står under befäl av överstelöjtnant Elof Rosenblad.³⁹

De här relaterade rättegångarna⁴⁰ vi-

³⁹ KA Generalmönsterrullor, Överste Georg Petter Danckwardts Regemente (1796–98) vol. 1289.

⁴⁰ Det finns säkert fler rättegångshandlingar som handlar om Strömbergs försyndelser, men det har inte varit möjligt att gå igenom alla domböcker från den här tiden.

³⁸ LLA, Borrbys kyrkoarkiv C:2. Vigseln ägde rum den 29 maj 1792.

sar vad som kan ligga bakom byamännens hatiska inställning till Strömberg, som tycks vara en av byns största bråkmakare.⁴¹ Och det hot som Strömberg vid något tillfälle uttalat att bränna ner hela byn måste ha förstärkt deras aggressiva inställning. Det är även möjligt att hela familjen betraktats med misstro. Lars bror Ola hade vid ett tillfälle blivit kallad för en tjuv och skälm och slagen halvt medvetlös. Men vid detta tillfälle är det fråga om ett slagsmål mellan drängar och ryttare, inga åbor är inblandade. Även Lars syster Lena har varit stämd inför rätten. Hon anklagades för att ha stulit en "klut" av en av bykvinnorna.

När sedan Lars ertappas med stöld av honungen och inte vill erkänna stölden svämmas byamännens uppdämda hat mot honom över. Men det är helt fråga om deras bestraffning av tjuven. Den bestulna drängen är visserligen med och slår men han är ju part i målet. Annars tar byns övriga innevånare inte aktiv del i lynchningen, de är passiva åskådare.

Vid tidpunkten för mordet bor inte Lars och hans hustru i Sandby. De bodde till en början hos Lars mor Margareta men flyttade därifrån 1796 och i mantalslängden för 1797 uppges hustrun som krympling. Året därpå anges att hon lider av syfilis; det troliga är att mannen smittat henne, även om det inte någonstans finns någon uppgift att han lider av denna sjukdom.

Den 24 december 1797 skriver prosten Boman: "Begrovs soldaten Lars Strömberg eller Borrlund. Dog under mordiska

händer i Sandby, ligger begrafwen å Borrby kyrkogård." Änkan Moder får bo hos nämndeman Jöns Tusson i Borrby och upptas i nästa års mantalslängd som allmosehjon.

Jämförelse mellan Jöns Olsons beskrivning och verkligheten

En dragon, Lars Strömer i Sandby hade 1798 stulit bi.

Redan här kan man konstatera att JO inte kan ha känt till det verkliga förhållandet. För det första var Lars Strömberg-Borrlund inte dragon utan en värvad soldat vid infanteriet. Att visan kallar honom Strömer kan ha berott på att han i byn allmänt kallades så, men om JO läst rättegångshandlingarna och känt till hans verkliga namn hade han säkert nämnt det. Dessutom anger han fel årtal; stölden ägde som vi sett rum 1797 och inte 1798. Vad som stals var inte bin utan två krukor med honung och en liten koparkittel.

Han var en stor tjufnalle och därför hatad av alla.

Kronobefallningsman Jutman nämner vid ett tillfälle att Lars Strömberg varit anklagad för stöld och även ryttare Westerberg anklagar honom för stöld av pengar. Men av rättegångshandlingarna framgår att det mera var fråga om andra förseelser som bråk, slagsmål, trakasserier, hotelser att bränna ner byn osv. som hade gjort honom hatad. Redan som ung hade han säkert dessutom haft en särställning i byn genom sin epilepsi. Han omnämns i alla mantalslängder som sjuklig eller ofärdig.

Kronofogden hade uppmanat gubbarna i byn att de vid passande tillfälle skulle klå upp honom så nätt.

Något bevis för detta har inte hittats i

⁴¹ Det är många bybor som är inblandade i rättegångar, framför allt ryttare och drängar. Men Strömberg hittar man flest gånger.

rättegångshandlingarna.

Honungen, som var i bikupan, hade Strömer smält och satt honungskakorna på botten i sängen. Gubbarna sökte i hela huset, men funno ingenting, förr än kvinnan på stället sade, då hon tyckte, att de närmade sig sängen: I sängen behöfver I då rakt inte söka, ty där finnes ingenting. Nu först söktes där bland sänghalmerna, och där hittades honungskakorna.

I rättegångshandlingarna talas aldrig om några honungskakor och att något av tjuvgodset skulle ha hittats i sängen finns inte heller någon upplysning om trots att protokollen verkar vara mycket utförliga. Hela episoden verkar vara diktad.

Strömer måste nu genast följa med till åldermannen Knut Jönsson å nr 10.

Detta stämmer helt med verkligheten. Men att orsaken är att Jutman nekar sätta in Strömer i häktet i Hammenhög framgår inte.

Nu dracks på Strömer dvs. han skulle sedan betala kalaset, och när Sandby gubbar blefvo rusiga fick han en väldig hop stryk.

Att det dracks kommer fram på flera ställen i rättegångshandlingarna, men att Strömberg senare skulle betala kalaset verkar mycket otroligt, eftersom byamännen måste haft klart för sig att han över huvud taget inte hade några pengar att betala med.

Någon bad för honom, men en af byns äldste svarade: "Vi döma själfva".

För detta finns det täckning i handlingarna. Tufve Eriksson sägs vid något tillfälle ha varnat byamännen för att slå ihjäl Strömberg. Men å andra sidan påstods det att det var han som uppmanade männen att straffa honom, även om han säkert inte hade tänkt sig att han skulle slås ihjäl. Anders Andersson, en av de äldre byamännen, uttalar den åsikten, att de ej skulle "fråga efter befallningsman-

nen" utan i stället själva straffa Strömberg.

Då, som de tyckte, detta ej kunde tillfredsställa deras harm, lade de stenar i stöflen och slogo ihjäl honom.

Detta finns inte omnämnt i handlingarna. Där talas det visserligen om att Jeppa Pehrsson slagits med stövlar men mest används piskor, käppar, träskor och andra tillhyggen.

En visa härom diktades strax, hvaraf en vers lyder så här:

*De lade stenar i stöflar och slogos som djäflar
Lars Strömer tiggde och ba, om han lifvet
fick ha.*

*Nej, svarade Jippa, jag skall dig aldrig släppa,
så länge lif å åne (ande) e i mäj.*

JO:s berättelse ansluter sig till stofens text beträffande den mördades namn och stenarna i stövlarna. Att "Jippa", som troligen är identisk med Jeppa Pehrsson, var en av de aktivaste vid mordet framgår klart av den senare rättegången.

Fyra av gubbarna sattes sedan på Varbergs fästning, men blefvo efter ett och ett halft års förlopp därifrån befriade.

Sammanlagt var det sex personer som dömdes. Fyra till Elfsborgs fästning och två till varven i Karlskrona. Fångarna som sänds till Elfsborg får sitta 2 år och ca 7 månader och de två som döms till straffarbete på Karlskrona varv sitter där 1 år och ca 10 månader.

Dessa voro: Jeppa Persson, fader till Per Jeppsson å nr 9;

Jöns Andersson, bror till Nils Andersson, Anders Nils fader å nr 13;

Måns Larsson, farfader till Måns Mårtensson å nr 22; och

Ola Erlandsson å nr 26; samt

Hans Månsson nr 21, svärfader till Jöns Nilsson . . .

Här namnger JO förvånande nog fem personer, trots att han tidigare uppgivit att endast fyra personer döms. Jeppa Pehrsson, Jöns Andersson, Måns Larsson och Ola Erlandsson döms som vi sett till delaktighet i mordet, medan Hans Måns-son inte haft någonting med det att göra. Dessutom tycks JO inte känna till att drängen Sven Olsson och åbon Sven Nilsson blir dömda. Han tycks inte heller veta att det är två olika rättegångar.

Konungen (Gustaf den fjärde Adolph) kom vid denna tid till Ystad, och dit reste de fångslades kvinnor, klädda i den för Ingelstads härad så utmärkande högtidsdräkten . . .

Handlingarna visar att hustrurna och mödrarna reste till Ystad den 2 juli 1800, då kungen var på besök där. Och kanske var de klädda i Ingelstads högtidsdräkt men säkert är det inte. Det är ju en mycket praktfull dräkt som beskrivs och det är knappast troligt att de alla hade råd med något så dyrbart.

De omtalade hela förhållandet under det de föllo på knä för kungen och bådo om nåd för deras männer.

Knäfallet finns beskrivet i den böneskrift kvinnorna skrev. Men de bad om nåd för både söner och män.

Gustaf den IV Adolph, som hade ett känsligt hjärta, fattade ett godt behag både för kvinnorna och deras dräkter som han storligen förundrade sig öfver och ansåg förträffliga. Han lofvade dem, att så fort som möjligt uppfylla deras förböner, och talade mycket vänligt med dem. Sitt löfte höll han oförtöfvadt.

Att kungen visade sig vänlig mot kvinnorna framgår av böneskriften och även att han var positiv till deras anhållan. Men det var först sedan deras skrift kommit som han hade möjlighet att utfärda benådningen.

Slutsatser

En jämförelse mellan JO:s referat av mordet och den verklighet som framkommer vid läsningen av rättegångshandlingarna visar att JO hade kännedom om historien i stora drag. Rättegångshandlingarna kan han däremot inte ha läst. Hans berättelse visar allt för många avvikelser från det verkliga skeendet där det fanns så många dramatiska händelser som han i så fall säkert hade tagit med. T. ex. episoden om ryttaren Westerbergs dramatiska inträdande i rättegångssalen under det första förhøret. Säkert skulle han även ha berättat om hur Westerberg mutades att rymma och om brevet från de två åboarna som ledde till den andra rättegången, om han hade känt till det. Å andra sidan finns det i JO:s berättelse utbroderingar som inte verkar ha någon förankring i verkligheten. Som exempel kan nämnas honungskakorna i sängen.

Det är svårt att veta vad JO stöder sin berättelse på. Man kan spekulera i om han kände till hela visan eller endast den strof han citerar. Min tro är att han endast hade denna enda strof, annars hade han troligen citerat flera verser. I sin lilla byhistorik som omfattar 22 sidor citerar han alla 13 stroforna av den majvisa, som redan Nils G. Bruzelius upptecknat i sin bok om Ingelstads härad från år 1876.⁴² Ger han ett så pass stort utrymme åt den redan kända majvisan skulle han säkert citera hela mordvisan om han känt till den. Det förefaller mera troligt att det i Sandby i slutet av 1800-talet fortfarande

⁴² Nils G. Bruzelius: Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne, Malmö 1930, sid. 83–84. Första upplagan utkom 1876.

fanns en muntlig tradition om händelsen och det är den han har tecknat ner. Vad som än är hans källa: det är traditionen om mordet vi får genom hans berättelse. Verkligheten hittar vi i handlingarna.

Det är ett mycket grymt mord som äger rum i Sandby 1797, men vid den tiden var det mycket vanligt med hårdhänta slagsmål. Dessutom förekom det stor vardaglig spritförtäring. Vad som tydligt framkommer i rättegångshandlingarna är att det är bönderna, som är de aktiva i lynchningen. Endast en dräng deltar i slagsmålet och det är den bestulne drängen.⁴³ Bönderna inte bara straffar tjuven utan de tycks även anse sig ha den moraliska rätten till det. Deras sociala position och gemensamma värderingar skapar sammanhållningen. Det kan här vara fråga om det som A. B. Rooth kallat för gruppcentricitet.⁴⁴ Offrets låga sociala ställning förvärrades av hans sjukdom, stölder, olagligheter och bråk. Han bröt i hög grad mot byns normer. Det fanns naturligtvis andra personer i byn som bröt mot normerna – företrädesvis ryttare och drängar. De sålde brännvin, ”rådde” någon ung piga med barn eller var inblandade i så allvarliga slagsmål att de drogs inför rätta. Men Strömbergs normbrott var fler än de andras och kanske var hans hot att bränna ner byn allvarligare än allt det andra. Han var troligen redan före honungsstöl-

den så pass allvarligt utstött ur byns gemenskap,⁴⁵ att det endast behövdes denna i och för sig rätt obetydliga stöld för att släppa loss böndernas ackumulerade hat.

⁴⁵ Det år Strömberg mördades bodde han inte kvar i byn utan hyrde en bostad i Borrby – kanske beroende på böndernas aggressiva inställning till honom.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Gävle

Lantmäteristyrelsens arkiv
Skifteskarta jämte beskrivning

Lund

Landsarkivet (LLA)
Domsagoarkivet, Kristianstads län
Bouppteckningar
Ingelstads häradsrätt
Domböcker
Borrby kyrkoarkiv
Flyttningsslängder
Husförhörlängder
Kyrkoböcker
Mantalslängder (ML)
Folklivsarkivet (LUF)
Uppteckningar från Skåne

Stockholm

Krigsarkivet (KrA)
Generalmönsterrullor
Karlskrona station
Stationsbefälhavarens kansli
Riksarkivet (RA)
Justitiekanslerns arkiv
Fånglistor
Justitierevisionen
Besvärs- och ansökningsmål
Diariér
Registratur

Tryckta källor

Bruzelius, Nils G., Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne, Lund 1930.
Minnhagen, Monika, Bondens bostad, Lund 1973.
Nilsson, Sven, Resa i Skåne 1819, Skåne genom två sekler, utg. av H. Schiller, Falköping 1934.
Nytt och Gammalt, Lund 1798–99.
Olson, Jöns, Sandby Historia och Byordning, Simrishamn 1941.
Rooth, A. B., Etnocentricitet, Uppsala 1978.

⁴³ Även drängen Jöns Andersson deltar visserligen, men hans ställning är något annorlunda eftersom han arbetar hos sin bror.

⁴⁴ A. B. Rooth: Etnocentricitet, Uppsala 1978, sid. 193.

*Summary**The Sandby murder. A comparison between oral tradition and historical reality.*

At the end of the 18th century a murder was committed at Sandby, a small village in south-eastern Scania. It is said that a song was thereafter written about the murder and about 100 years later an elementary-school teacher at Sandby, Jöns Olson, wrote a brief history of the village which contains an account of the murder. He tells of a thievish dragoon, Lars Strömer, who had stolen bees and hidden the honey in his bed. When the loot was found, he was taken into custody by the alderman, and the villagers beat him to death. Five persons were sentenced for the murder and put in jail in the Varberg fortress, but were released after their wives had implored King Gustavus IV Adolphus' pardon when he was on a visit to Ystad.

The paper compares this account with the facts as they appear from available court records and petitions. It is found that the oral tradition had preserved much of the essential features of the event but that many details had been lost in the course of the years. And some details had also been added.

The victim was a 40-year old enlisted soldier named Lars Strömberg, or Borrlund, which was his enlisted name. He suffered from epilepsy and in the course of the years had committed several crimes in the village. He had not only stolen. He had unlawfully sold spirits, caused a girl to be with child, threatened her father's life, insulted the peasant proprietors and threatened to burn up the entire village. When the loot was found, honey and a copper pan—but not hidden in his bed—he was brought before the alderman as, on formal grounds, the sheriff did not wish to place him under remand. At the alderman's he was subjected to lengthy and rough-hand-

ed maltreatment by the villagers until he finally died. The latter persuaded a tenement cavalryman to take upon himself the blame and then flee, but at the trial the latter returned and testified to how he had been bribed but later repented. Four of the villagers were sentenced to be flogged, to render penance in the presence of the assembled congregation, and to three years' penal servitude in the Älvsborg fortress. After a written indictment by two men in the village the case was brought up again and two other villagers were sentenced for complicity in the murder. They received equally severe sentences but were committed to the Karlskrona Naval Dockyard for penal servitude. During Gustavus IV Adolphus' visit to Ystad in July 1800 four wives and two mothers of the convicts came there, fell on their knees before the King and implored his pardon for their relatives. And after they had written a pathetic petition to His Majesty, the men were pardoned and returned to the village.

The song about the murder, of which Jöns Olson quotes a verse, has not been traceable and Olson presumably knew only that verse, otherwise he would undoubtedly have included the remainder. His source material is instead the oral tradition. He did not know of the lawsuit records; if he had, his account would have been closer to the facts.

What the lawsuit records clearly show is that it was the villagers who were the active parties in the lynching. They not only punished the thief, they seem also to have considered they had the moral right to do so. Their social status and common principles justified them, in their own eyes, in acting as they did.

(Translation: John Hogg)

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Arbete på senmedeltida storgårdar

Av Janken Myrdal

Ing-Marie Munktell: Gods, godsägare och landbor 1450–1520. Studier i de senmedeltida frälsegodsens funktion. Historiska institutionen i Göteborg. Göteborg 1982. 321 s., ill.

Ing-Marie Munktell har ställt som sin uppgift att skildra hur de senmedeltida frälsegodsens fungerade. Med denna allmänna frågeställning når hon också fram till ett allmänt svar: frälsegodsens spelade en betydande ekonomisk roll, och de var den materiella grundvalen för högfrälsets maktställning. Men på vägen ger hon en bred skildring av en rad olika förhållanden med anknytning till senmedeltidens storgårdar.

Hennes huvudsakliga källmaterial är senmedeltida räkenskaper, av vilka vi har några bevarade från olika storgårdar. Här hade man kanske önskat att hon mer uttalat gjort detta material till sitt centrala källmaterial och utförligare diskuterat varje räkenskap som källa. Räkenskaperna är nämligen ett mycket givande men också tidigare nästan helt utforskat och ganska problematiskt källmaterial. Munktells avhandling kan betraktas som en inledning till en mer omfattande forskning i detta material, och avhandlingens största omedelbara förtjänst ligger i att den presenterar materialets möjligheter.

De ämnen Munktell tar upp är vittomfattande. Hon inleder med en beskrivning av de sju gods som utgör hennes egentliga undersökningsobjekt (Åkerö, Tyresö, Fågelvik, Kråkerum, Stora Bjurum, Hjulsta, Ulvåsa). En genomgång av den faktiska uppbördens visar att de underlydande gårdar som låg i närheten av sätesgården oftare betalade avrad eller skatt i småpersedlar och dagsverken, de som låg längre bort oftare i pengar, säd och smör. Uppbördens krävde en utvecklad förvaltningsapparat, som Munktell beskriver på ett klargörande sätt. I spetsen stod alltid en fogde. Längst ned fanns rättare, ofta valda av bönderna själva. Rättarna, själva bönder, ansvarade för att skatten

inom deras rättardömen fördes samman. Rättardömena var på 5–10 gårdar eller mera. Mellannivån i organisationen utgjordes av fogdens tjänare, länsmännen.

Ett omfattande avsnitt i avhandlingen behandlar arbetskraften på storgårdarna: svenner, hantverkare, legofolk och landbor. Löner och arbetsuppgifter tas upp. Löneskillnaderna var stora och kvinnorna sämst betalda. Utlåning av säd och andra produkter från storgårdarna behandlas liksom adelns handelsverksamhet. Ytterligare ett antal ämnen berörs i förbigående, som exempelvis byggenskap, landbornas böter. Som bilaga till avhandlingen finns en förteckning över räkenskaper och jordeböcker. Dessutom finns en mycket användbar lista över prisuppgifter på olika varor som förekommer i räkenskaperna.

Att avhandlingen är vittomfattande är dess stora förtjänst, men också dess brist. På nästan varje område som tas upp kan man gå längre och utvinna mer. Det stora antalet ämnen har kanske också bidragit till att sakfel, eller inte tillräckligt undersökta påståenden, blivit fler än vad som annars skulle ha varit fallet. Här skall bara några nämnas. En av de sju storgårdar som behandlas är Hjulsta i Uppland. Den räkenskap som används för detta, C 34, är inte från Hjulsta, vilket bland annat framgår av att räkenskapsföraren i C 34 noterar leverans av varor från den gård han är verksam på till Hjulsta. Resonemanget kring denna räkenskap blir därför till stora delar missvisande, exempelvis när rättardömen till Hjulsta analyseras. Ett omnämnande av fodring (= utfodring) tolkas som förråd, en feltolkning som leder till påståendet att storgårdarna kunde ha förråd liggande ute hos sina landbor. Två personer omtalas som länsmän på Bjurum i Västergötland, men en arvshandling i en annan räkenskap visar att det i själva verket rör sig om en morbror och en bror till godsägaren. Så skulle man kunna räkna upp ytterligare några tveaktiga tolkningar. Men i huvudsak måste det konstateras att detta är en användbar avhandling

om ett tidigare outforskat och svårtolkat källmaterial.

Som ett exempel på hur man kan komma längre med räkenskapsmaterialets hjälp skall jag ta upp frågan om den tillfälliga arbetskraftens betydelse för storgårdarnas jordbruk, och då även utnyttja räkenskaper som inte ingår i Munktells undersökning. Rörande den lösa arbetskraften nöjer sig Munktell med att hänvisa till Kalmarstadgan från 1474 där det står att inga tröskare fick anställas om de inte lovade att stanna till nästa sommar, dvs. hela året. Denna bestämmelse syftade till att tvinga lösa arbetare att ta fast anställning, och bestämmelsen hör samman med senmedeltidens befolkningsminskning då efterfrågan på arbetskraft var större än tillgången. Det var således ett försök att lagstiftningsvägen tillförsäkra godsägarna, som var i störst behov av extra arbetskraft, en god tillgång på sådan. Bestämmelsen skulle, om den hade efterlevts, blivit ett hinder för fattigare bönder och andra ur jordbrukets underklasser att skaffa sig extrainkomster. Räkenskaperna ger här intressanta upplysningar. För Tyresö i Södermanland omtalas i september 1471, i en förteckning över tröskad säd, att 2 spann utbetalats i tröskarlön. På Stegeborgs slott, Östergötland, antecknades i en lönelista från december 1487 ett par tröskare tillsammans med tre "legofinnar". Dessa tröskare finns inte med i tidigare lönelistor och inte heller i lönelistor från våren 1488. Även Olaus Magnus nämner att tröskkarlar fick betalt i säd eller pengar och avser därmed säkerligen tillfälligt anställda tröskare. Lös arbetskraft användes inte bara till tröskning. I Kalmar nunnekloster fördes räkenskaper några år på 1470- och 1480-talen, och varje år antecknas utgifter för slätterfolk. I Hans Brasks registratur från början av 1500-talet omtalas standardlönen för en "dagkarl med lie", som var högre än för en vanlig dagkarl. Att anställa extra arbetskraft till slättern har betraktats som normalt på Linköpings biskopsgård. Den tillfälliga arbetskraften har spelat en inte obetydlig roll för skötseln av jordbruket på senmedeltidens storgårdar.

Övriga arbetarkategorier som deltog i jordbruksarbetet var de fast anställda legohjonen och dagsverkspliktiga bönder. Legohjonen hade hand om boskapen, vilket Munktell också påpekar. För Tyresö omtalas på 1470-talet stallsvenn och få- och földräng i räkenskaperna. I Vadstena klostrets stadga från 1443 står att det på klostret skulle finnas en stallsven, två fåherdar och två svinaher-

dar. I biskop Hans Brasks s. k. hushållsbok omtalas stallsven, oxkarl och svingårdskarlar på Linköpings biskopsgård. Mjölckdejour, som skötte mejerihanteringen, fanns på varje storgård och omtalas i flera räkenskaper. Antalet fast anställda boskapskötare var inte stort. På Tyresö hade man 1471 tre fådrängar och en mjölckdeja (fäkona), vid en inventering 1473 fanns på Tyresö 25 kor, 8 oxar och dessutom ungnöt och småboskap. I Brasks hushållsbok står att mjölckdejan skulle ha hand om 12 kor.

Förutom den personal som skötte boskapen fanns också annat legofolk som kunde delta i jordbruksdriften. I Brasks hushållsbok står att det på Linköpings biskopsgård skulle finnas åtminstone 4 legodrängar, som skulle laga redskap, slå rep, tröska och hugga ved. På Vadstena kloster skulle det 1443 finnas en "åkerman" med 6 legodrängar. Dessutom skulle övriga anställda hjälpa till om vår och höst på åker och äng.

Antalet dagsverken som landbor, och även skatte- och kronobönder, var skyldiga att göra har varit föremål för en omfattande diskussion. De senmedeltida stadgorna nämner 8 eller 12 dagsverken per år, men den allmänna uppfattningen bland forskare är att dessa krav sällan kunde realiseras till fullo. Skarastadgan från 1414 är den enda som preciserar vad landborna skulle göra på sina dagsverken. Där krävs 12 dagsverken per år: 3 om våren med dragare, 3 till slättern, 3 till skörden och 3 med dragare efter timmer. Det enda konkreta belägg på en motsvarande fördelning av dagsverken jag funnit är för några landbor under Linköpings biskopsgård i början av 1500-talet. De skulle göra 6 dagsverken och 2 körslor: ett dagsverke att mylla säden, ett att köra dynga, ett att slå hö, ett att skära säden, ett att köra in säd och ett att trädesärja om hösten. Men detta var inte någon allmän norm för linköpingsbiskopens landbor. Det fanns andra landbor som bärgade vissa ängar som ersättning för dagsverken, dvs. dagsverken på beting. Att även sådana beting kunde utsättas för senmedeltidens avradsänkning framgår av en uppgift om 15 av biskopens landbor som tidigare brukade slå och köra in höet, men numera bara slog höet. Dessa exempel visar att dagsverkerna huvudsakligen togs ut under årets arbetstoppar.

Den kontinuerliga driften på de stora gårdarna, framför allt skötseln av boskapen, har omhändertagits av den fast anställda personalen. Denna har säkerligen även tagit del i åkerbruket, men under årets arbetstoppar har fogden i mån av tillgång

anlitat dagsverkspliktiga bönder. Utöver dessa har tillfällig arbetskraft anställts och betalats omgående, trots de samtida stadgornas försök att hindra eller begränsa sådana anställningar.

Gunilla Kjellman: De gamlas bostad – fattig-åldringsskulturen. En etnologisk studie av åldringsvård och institutionsväsande i agrarsamhället. Projektet Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden. Arbetsrapport nr 5. Lund 1981. 82 s.

Ovannämnda projekt är ett brett upplagt tvärvetenskapligt försök att diskutera åldrandets problem. En historiskt inriktad grupp är verksam med den historiska institutionen vid Lunds Universitet som bas. I denna grupp ingår etnologen Gunilla Kjellman, som i föreliggande skrift ger en preliminär rapport från sitt speciella fögderi: äldre människors boendemiljö på landsbygden i ett historiskt perspektiv.

Här snävas undersökningsområdet ytterligare in: fattiga och ensamstående äldre personers villkor under slutet av 1800-talet. Gamla tiders fattigvård avsåg arbetsoförmögna människor, till största delen då sådana som försvagats av ålder.

Författarinnan börjar med att ur statistiskt material från 1887–1888 försöka finna regionala skillnader i fattigvården. Utfallet är intressant. Den största benägenheten att inhysa understödstagare på fattigstuga-fattighus fanns i de rikare jordbrukslandskapen (Mälardalen, Östergötland, Gotland, SV Skåne). Ändå är procentsiffrorna här inte högre än mellan 20 och 30%. I Övre Norrland, Värmland och Bohuslän bodde mindre än 5% på institutioner.

En annan fattigvårdsform var utackordering, att barn eller gamla fick bo hos "lägstbjudande", dvs. den som var villig att för detta kräva minst ersättning av socknen. Ofta var det andra fattiga som bjöd lägst för att komma åt den blygsamma förtjänsten. Andelen utackorderade bland understödstagarna var särskilt hög i områden med fåtalig befolkning på fattighusen, t. ex. Jämtlands län med över 30%.

Majoriteten av understödstagarna uppbar sitt understöd i hemmen, i Värmland så många som över 80%. Intressant är att "rotegången" på

1880-talet var en ytterst marginell form för fattigunderstöd. Med rotegång menas att de fattiga fick vistas på gårdarna i tur och ordning, hur länge var beroende av gårdarnas bärkraft skattemässigt. År 1888 gick blott 0.6% av landsbygdens understödstagare "på roten".

Kjellman prövar sedan den bland många lundaetnologer omhuldade tesen om en socio-kulturell tudelning av Sverige ungefär längs fäbodgränsen. Hon konstaterar att de övervägande institutionsfattiga områdena ligger i det socialt mer enhetliga Nordsverige, medan fattigstugor-fattighus spelar större roll i det socialt mer stratifierade Sydsverige. Hon förutsätter vidare att boendeformerna i norr markerade en större öppenhet mot de fattiga, en vilja att integrera dem i lokalsamhället. Gunilla Kjellman skisserar hypotetiskt en schematisk bild av olika fattigvårdsformer i en fallande skala från integrering i den lokala miljön (hemma-boende) via utackordering och rotegång till avsondring från den sociala hemmamiljön (fattigstuga).

Denna arbetshypotes prövas så mot empiriskt material, här främst traditionsarkivens frågelistsvar. Främst granskar hon institutionslokalerna, där man kan tala om en typologisk utvecklingskedja fattigstuga-fattighus-fattiggård-ålderdomshem. En detaljmärkning är att Ragunda här genomgående kallas Raggunda.

Framställningen innehåller, trots det begränsade omfånget, åtskillig intressant empiri. Man förväntas över uppgiften att gamla under rotegången kunde ha sin egen säng med sig. Intressant är också påståendet att man stannade påfallande kort tid på smärre ställen, ibland bara en del av dagen. I en uppteckning berättas om hur man hjärtlöst tagit ut hjonet på en promenad under dessa timmar för att slippa erbjuda mat och vila. Men med en så extrem rotation på kringgången kom väl fattighjonerna å andra sidan snart tillbaka? Det vore av intresse, att få se ett schema över en rotering med uppgifter om avstånd och tidsrytm.

En och annan av författarinnans slutsatser kan verka litet pressad. Hon menar t. ex. att den starkt negativa bild av fattigstugumiljön, som lever i folklig och litterär tradition, inte är fattigstugufolkets egen. Det är böndernas bild "som passat deras egna klassintressen". Hon menar att fattigstugan var ett hot för besuttna bönder, där kunde de riskera att hamna om omgivningen tröttnade på dem. "Alla de många exemplen på en ännu på 1940-talet levande folktradition, som vittnar om

avsky för denna miljö, kan tolkas som en rest av de besuttnas aktiva åldringspolitik, där fattigstugan utgjorde ett slagträ i deras kamp för att hålla sig kvar i den klass, där de hade sin sociala hemorts-rätt" (s. 70).

Mot detta resonemang kan man rikta många invändningar. Om det är riktigt att den folkliga traditionen speglar böndernas värderingar, så beror det på att traditionsarkivens sagesmän kom från detta befolkningsskikt. Men vad tyder på att inte fattiga backstugusittare kände avsky och rädsla för ofriheten och instängdheten på fattighuset? Har någon frågat dem?

Och finns det exempel på att besuttna bönder satte föräldrarna på fattigstugan? Var inte hela undantagssystemet en spärr mot den risken? Jag har vidare svårt att se att den bonde, som har sin egen son som presumptiv motståndare (den som "kan tröttna" på honom), främjar sina "klassintressen". Klasskamp rasar väl knappast mellan generationerna på en bondgård?

I bokens avslutning återvänder Gunilla Kjellman till sin arbetshypotes. Hon finner att hon med lärdomarna från det empiriska materialet måste korrigera idén om en sjunkande skala från integrerade fattigvårdsformer till avsondring. Enligt uppteckningarna var inte fattigstugan utan rotegången den lägst ansedda boendeformen. Den bör då stå för den i samhället minst integrerade på skalan.

Men måste den minst ansedda formen betyda "avsondring" från samhället? Roteringens låga prestige kanske berodde på, att de fattiga här hela tiden konfronterades med de mer eller mindre besuttna. Kontakterna var korta, ytliga och hann aldrig fördjupas (som i bästa fall vid utackordering). De besuttna hade hela tiden ett behov att dra upp gränser. Var det inte dessa ständiga möten med de etablerade som gjorde rotegången obehaglig och brutal? Det fanns då kanske mer trygghet i fattigstugans miljö trots att, eller tack vare att, isoleringen var större. Jag ställer mig med andra ord frågande till om det måste finnas ett samband mellan lågt anseende och avsondring.

Även när det gäller skillnaderna mellan norr och söder är Gunilla Kjellman benägen att frånga sin hypotes. Hon tycker att hon även i det mindre institutionspräglade Norrland möter en starkt nedvärderande attityd mot en svag och utsatt samhällsgrupp. Hon drar av detta slutsatsen, att den svenska fattig-åldringskulturen inte varit geografiskt-ekologiskt skiktad utan i stället "en enhetlig underklasskultur placerad i bondesamhällets soci-

ala utmarker".

Med denna bok har Gunilla Kjellmans forskarprofil blivit skarpare markerad. Huvuddragen känns dock igen från "Bröllopsgåvan", den utmärkta avhandlingen från 1979. Påfallande är viljan att sätta in arbetet i den aktuella forskningsdebatten. Studien är uppbyggd med pregnans och pedagogisk tydlighet. Den klara problemorienteringen är ovanlig bland svenska etnologer. Och så finns ett lite spekulativt drag, som lätt väcker mothugg.

Mats Hellspong

Runo B. A. Nilsson: Rallareliv. Arbete, familjemönster och levnadsförhållanden för järnvägsarbetare på banbyggena i Jämtland-Härjedalen 1912–1928. Diss. Studia Historica Upsaliensia 127. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala 1982. 211 s., ill.

Rallarna, som fått en egen plats i den svenska memoar- och skönlitteraturen, har märkvärdigt nog hittills inte varit föremål för mer omfattande vetenskapliga studier. Det är därför av stort kulturhistoriskt intresse att denna yrkeskår nu blivit ämne för en akademisk avhandling i historia. Det är en ambitiöst upplagd undersökning, som vill sätta in rallarna i deras socialhistoriska sammanhang och studera dem som exponenter för den arbetarklass som växte fram under industriomvandlingen. I centrum för undersökningen står de rallare som byggde järnvägarna mellan Sveg–Brunflo och Sveg–Hede på Inlandsbanan 1912–28. Det är deras arbete och deras sociala och geografiska mobilitet samt familje- och levnadsmönster som förf. gjort till sin uppgift att närmare granska.

Rallareliv är ett exempel på det intresse som på senare år från flera discipliner riktats mot ämnesområden, som tidigare huvudsakligen tillhörde folklivsforskarnas och etnologernas arbetsfält. Hit hör också ett intresse för det muntliga traditions-materialet som källa. Det är bl. a. källäget som gjort att förf. riktat in sig på 1900-talets rallarliv, och därvid tillskriver han Nordiska museets rallarminnen en central plats i sitt källmaterial. Även om detta kulturhistoriska material främst används för enstaka upplysningar, är det glädjande att det uppmärksammats av förf. och även underkastats

en källkritisk granskning. Man efterlyser dock en redovisning av i vilken mån rallarminnena berör förhållandena på de banbyggen som han valt att studera.

Det källmaterial som i högre grad fångat förf:s intresse och även styrt uppläggningsen av hans arbete är ett tidigare ej utnyttjat, statistiskt material i form av registerkort och arbetsrullor från SJ för drygt 3000 rallare från de aktuella järnvägsbyggena. Detta material innehåller en mängd värdefulla personuppgifter, vilka förf. ägnat en ingående kvantitativ bearbetning. Det är resultaten av dessa beräkningar som utgör tyngdpunkten i avhandlingen.

Med stöd i det statistiska materialet, och genom att skärskåda en kohort på ca 700 rallare, kan förf. i detalj redovisa rallarkårens sammansättning med avseende på sysselsättning och ålder, anställningstid samt geografisk och social rekrytering och rörlighet. I centrum för framställningen står dock rallarnas familjeförhållanden. Att tonvikten så starkt förskjutits mot detta tema kan delvis förklaras av att avhandlingen tillkommit inom ramen för forskningsprojektet "Familjen i den svenska demografiska och sociala omvandlingen efter 1800". Ett av förf:s huvudmål har därvid blivit att visa om rallarna vid de sena banbyggena anslöt sig till de allmänna familjemönster som utbildades inom arbetarklassen under den industriella omvandlingen.

Förf. fastslår att rallarna inte utgjorde en socialt homogen grupp utan innefattade tre huvudkategorier av arbetare, som representerar skilda sociala och ekonomiska förhållanden. Det är de fast anställda yrkesrallarna, de säsongarbetande s. k. sommarfåglarna från södra Sverige samt de likaledes säsongarbetande skogsarbetarna från själva anläggningsområdet. Varje kategori uppvisar sitt eget mönster vad gäller familjebildning och familjeförhållanden.

Förf. har lagt ner ett avsevärt arbete med den kvantitativa analysen, och det är också av stort värde att så många grundläggande data om rallarkåren härigenom blivit vetenskapligt belagda och tillgängliga för forskningen. Säkert kommer Rallareliv att bli flitigt använd som referens i framtida studier kring rallarna.

Genom att lägga tonvikten vid den kvantitativa metoden låter förf. dock andra viktiga, av honom själv formulerade frågeställningar få en mer undanskymd plats i undersökningen. Hit hör rallarnas arbetsförhållanden, som han säger sig vilja granska inledningsvis och använda som bakgrund

till den fortsatta framställningen. Som det nu är ägnas arbetsteknik och arbetsorganisation en mycket kortfattad granskning, vilket gör att resonemangen kring arbetsvillkor och yrkesgrupperingar blir hängande i luften. Här hade t. ex. rallarminnena kunnat användas för att ge en fylligare och mer konkret bakgrundsbild. Detta gäller i kanske ännu högre grad de avslutande kapitlen, där förf. skildrar rallarnas levnadsstandard och levnadssätt och vill förklara varför de så ofta hade ett dåligt anseende i anläggningsområdena. Utan att ta mer hänsyn till rallarnas egna synpunkter blir det svårt för förf. att underbygga sin teori om att det var bättre levnadsförhållanden och nya fritidsintressen som gradvis förändrade rallarnas uppträdande och gjorde att de lättare kom att accepteras av lokalbefolkningen.

Barbro Bursell

Peter Collingwood: The Techniques of Tablet Weaving. Faber and Faber. London 1982. 430 s. 242 teckningar och 232 foton i svart/vitt.

Denna bok om brickvävning är Peter Collingwoods tredje bok. Tidigare har han skrivit: *The Techniques of Rug Weaving* och *The Techniques of Sprang*. Författaren utbildade sig först till kirurg. När han såg vävning på sjukhusens terapiavdelningar blev han så intresserad att han övergick till att bli vävare. Han bor nu med sin familj i den gamla vävarbygden Nayland vid Colchester. Peter Collingwood experimenterar mycket med olika tekniker och hittar på egna lösningar när han väver mattor och draperier. Han är den ende vävaren som under sin livstid fått ställa ut på Victoria & Albert Museum.

Författaren vill med sina böcker bygga en bro mellan hantverket och museivärlden. Han går mycket grundligt tillväga. I den historiska introduktionen redogör författaren för fynd av brickvävning från tiden före år 1000 e.Kr. Brickvävning innebär att varptrådarna är trädde i hål i brickor. När brickorna vrids runt höjs vissa trådar och andra sänks – ett skäl har bildats, i vilket inslagen kan träs in.

Det var med spänning jag tittade efter om den s. k. Ramses III:s gördel toppade den kronologiska

listan. Vid ett besök på Textilmuseet i Neumünster för några år sedan såg jag en fantastisk rekonstruktion av en del av gördeln vävd med brickor. Gördeln, som finns i Liverpool, är 5,2 m lång och 12,7 cm bred. Den är av lingarn och innehåller 1 700 trådar. Mot ändarna avsmalnar den. Den är daterad till tiden före år 1197 f.Kr. Ända sedan början av 1900-talet har man diskuterat om gördeln var vävd med brickor eller med någon form av solv och skaft. Nu har Peter Collingwood kunnat fastställa att gördeln ej är brickvävd. Med tydliga teckningar visar han att trådarnas läge i förhållande till varandra blir olika vid brickvävning jämfört med vanlig vävning och att trådarnas läge i gördeln överensstämmer med vanlig vävning. Detta är ännu ett exempel på hur viktigt det är med noggranna analyser av textilfynd.

Som väntat är det startbårder som utgör de äldsta fynden av brickvävning. De förekommer från och med 500-talet f.Kr. och är ibland mycket breda. Det tydligaste beviset på startbård är det norska fyndet från 200–400-talet e.Kr. med varp färdig att sättas upp i en varptyngd vävstol, så som Marta Hoffmann beskrivit. Bårder kan även följa stadkanterna och avsluta vävnaden så att det blir brickvävning runt om.

Numera används brickor mest för bandvävning. Författaren beskriver systematiskt brickornas utseende och antal hål, varpning, uppsättning och vävning. Han går igenom olika sätt att mönstra och illustrerar varje kapitel med foton av äldre brickband och av sina egna rekonstruktioner. Han har också stora tydliga ritningar som visar redskap och teknik.

Detta har gjort att boken blivit stor och ganska dyr. Läsaren skulle för priset kanske önskat att även få några färgplanscher. Då nu alla bilder är tryckta på samma papper och i svart/vitt hade det varit bekvämare för läsaren om de numrerats i följd. Nu får man sitta och se efter för varje gång om det är "plate" eller "fig". Lite störande är det också att trycket från en sida lyser igenom på bladets andra sida.

I vår tid då intresset för tidiga vävtekniker är mycket stort kommer denna bok lägligt. Det ligger en särskild fascination i att arbeta på samma sätt och med samma medel som man gjort i över 2 000 år. Vem som helst kan tillverka brickor och sedan med hjälp av Peter Collingwoods utförliga beskrivningar väva brickband med alla de finesser, som folk i olika länder och under olika tider hittat på.

På svenska museer finns det en skatt av brick-

band bl. a. från Birka. I den mån de ännu inte är noggrant analyserade kan denna bok vara till stor hjälp. Det är mig ett nöje att rekommendera den.

Ulla Cyrus-Zetterström

Gösta Johannesson: Lunds universitets historia 2. 1710–1789. Utgiven av Lunds universitet till dess 300-årsjubileum. Liber förlag. Lund 1982. 456 s., ill.

Våra båda gamla universitet, i Lund och i Uppsala, har tiderna igenom intagit en sådan ställning inom svenskt samhällsliv, att varje forskningsresultat om deras inre utveckling måste räknas som en viktig landvinning för svensk kulturhistoria. Det var inte minst av detta skäl mycket tacknämligt att universitetet i Lund beslöt sig för att högtidligt hålla sitt 300-årsjubileum 1968 med en ny bred framställning av sin historia. Två delar av detta imponerande verk utkom till jubileet, en tredje 1972 och nu har det hela avslutats med den felande fjärde delen. Utgivningen av denna har följts av otur. Avsikten var från början att den skulle författas av pedagogikprofessorn Sven Edlund, som emellertid avled efter att ha bedrivit vissa förberedande forskningsarbeten. Uppdraget gick då till historikern Jerker Rosén, författare till den då redan utgivna första delen. Även han gick bort utan att hinna genomföra sin uppgift och denna övertogs av överbibliotekarien Krister Gierow, författare till tredje delen. Sedan även han gått ur tiden inträdde docenten Gösta Johannesson, som nu alltså fört arbetet till ett lyckligt slut. Även om han kunnat dra nytta av sina föregångares sammanställningar – varom han lämnar noggranna uppgifter – tillkommer honom i huvudsak förtjänsten av denna välskrivna och informativa framställning av universitetets utveckling under huvuddelen av 1700-talet.

Arbetet utmärker sig för en redig och överskådlig disposition, där innehållet samlas i fyra avsnitt: Den yttre ramen – Universitetet i stadsbild – Undervisningen – Studenterna. I det första behandlas administrationen, akademiens inkomster, även av det egna jordinnehavet, byggnaderna och andra anläggningar samt personalen. Så följer en framställning av universitetet och staden, där man får nya påminnelser om hur illa anpassad den

svenska lagstiftningen och förvaltningen var till den svåra uppgiften att inpassa en självständig juridisk person som universitetet i det borgerliga samhället. De ständiga kompetensvisterna kan många gånger te sig småaktiga, ibland roande, men måste ha skapat mycken irritation och dragit uppmärksamheten från viktigare arbetsuppgifter. Man tvingades dessutom i alltför många fall att laga efter lägenheten utan att komma fram till några klara linjer i sitt handlande. Borgerskapet kunde emellertid samtidigt, trots en del olägenheter, känna glädje över den glans som universitetet spred över staden. Förf. har ägnat de akademiska högtiderna och festerna tillbörlig uppmärksamhet.

När det gäller undervisningen är det rimligt att framställningen i första hand håller sig till utanverken, de materiella villkoren för verksamheten. Som en röd tråd löper genom det hela de statliga myndigheternas krav på en utbildning som i första hand tog sikte på ämbetsmannabanan, och de akademiska fädernas i regel resultatlösa försök att hävda den fria och förutsättningslösa forskningens krav. Läsaren finner här många tragikomiska paralleller till dagens utbildningspolitik. Förf. har emellertid förstätt att ge glimtar även av de märkliga forskargestalter som också under dessa svåra villkor rymdes inom professorskåren och av de mäktiga intellektuella stämningar som de företrädde. Det kan gälla teologen Andreas Rydelius, juristen David Nehrman-Ehrenstråle, medicinarna Johan Jakob Dibelius-von Döbeln, Kilian Stobæus och Eberhard Rosén-Rosenblad, filosoferna Sven Bring-Lagerbring och Eric Gustaf Lidbeck och åtskilliga andra.

I det sista avsnittet, som ur allmänt kulturhistorisk synpunkt är av alldeles särskilt intresse, behandlar förf. studenternas levnadsförhållanden, deras rekrytering och studiemål, deras sammanslutningar i nationer och deras ekonomiska förutsättningar i form av stipendier av olika slag. Vad rekryteringen beträffar visar förf. med hjälp av tabeller, att denna var klart sydsvenskt betnad. Detta ter sig föga förvånande med hänsyn till den relativa befolkningstätheten och till avståndsförhållandena från hemorten. Snarare vill man fråga sig, hur det kom sig att så många studenter, som kunde synas höra hemma i det uppsvenska universitetets "uppsamlingsområde" föredrog att studera i Lund. För att ta ett konkret exempel, som visserligen hänför sig till några år tidigare än den föreliggande framställningen: varför studerade

1701–03 fyra söner till prosten i Frändefors i Dalsland Petrus Gudmundi Nordberg i Lund och inte som deras far och farfar och morfar i Uppsala. Rimligtvis bör de ha gått i Karlstads gymnasium, men därom vet jag intet. Kanske kan möjligheten att komma i åtnjutande av kommunitetets förmåner eller andra stipendieformer ha varit lockande. Över tillsättningen av dessa hade professorerna ett visst inflytande och relationer av ett eller annat slag kan ha spelat in: Tre av bröderna Nordberg och ännu två, som inte synes ha bedrivit universitetsstudier, gick i krigstjänst, en dock som bataljonspredikant. Det skulle utan tvekan vara av intresse att veta i vilka former denna värvning bland den akademiska ungdomen gick till. Inte så få studenter blev även senare under 1700-talet officerare (enligt tab. 14 för hela den behandlade perioden 8.32 %).

Lunds universitets historia 1710–1789 prydes, utom de i sådana sammanhang vanliga porträtten, av många välfunna och tidigare inte publicerade bilder. Typografien är värdad, men texten uppvisar åtskilliga i sig själv oväsentliga men alldeles onödiga tryckfel.

Gösta Berg

Tomas Jönsson: Inte bara trollen bodde i jordhålör. Engelbrekt tema 2. Örebro läns museum. Örebro 1981. 63 s., ill.

Tomas Jönsson, etnolog från Lund, har specialiserat sig på ett fantasieggande ämne, nämligen de jordstugor, i backar eller uppkastade vallar till viss del ingrävda bostadshus, som under 1800-talet hyste en del av landsbygdens mest fattiga befolkning. Hans 1976 utgivna skrift *Jordstugor i Sydsvrige*, en bearbetning av en seminarieuppsats, recenserades av Gunilla Hansson i *Rig* 1977:3. Som tjänsteman vid Örebro läns museum har han nu återvänt till ämnet och behandlar i denna skrift omkring 30 mer eller mindre tydligt belagda jordstugor i Örebro län. Den litet krystade titeln på Jönssons arbete refererar till en tanke hos Hyltén-Cavallius, att Värends urinvänare varit troll som bott i jordhålör.

I sitt tidigare arbete om jordstugor tyckte sig Tomas Jönsson finna, att det existerat en rik och levande tradition om jordstugor i sydvästra Sverige, upp till södra Bohuslän och södra Västergötland. Nu visar han att systematiskt letande i Mel-

lansverige också ger napp. Men där är traditionen svagare, endast en bevarad jordstuga finns i Örebro län, den s. k. Hellkvistastugan i Eriksberg (Ervalla sn). De närkingska jordstugorna visar inte alls samma variationsrikedom som de tidigare dokumenterade sydsvenska. De har i regel bestått av ett enda rum, ungefär 3 × 4 m, vanligen har norra gaveln och delar av sidoväggarna varit nergrävda i backen. Ingången har tillsammans med ett fönster placerats på södra gaveln, för att man skulle få mesta möjliga ljus och värme. Ingångsdörren har ofta skyddats av ett utskjutande vindfång. Eldstaden tycks i allmänhet ha legat vid ett av de inre gavelhörnen. Förf. framhåller att såväl vindfång som de i Närke vanliga fönsterluckorna knappast förekom bland Sydsveriges jordstugor och att eldstaden där i regel placerades i ett av hörnen mot den fristående gavelväggen.

Jönsson går systematiskt igenom länets belagda jordstugor. Som nämnts finns endast en bevarad. Några kan studeras på fotografier eller teckningar. Men de flesta kan blott nödtorftigt rekonstrueras ur ruiner, ofta uppmärksammade vid fornminnes-

inventeringar under de senaste decennierna. Om ytterligare några existerar bara en muntlig tradition.

De flesta uppgifterna om jordstugor i Örebro län tycks ha funnits i länets norra del, Bergslagsdelen. Här skymtar möjligen ett samband med äldre tiders påvra gruvarbetarbostäder fram. Ofrånkomligt är att jordstugornas invånare var mycket fattiga personer, för att inte säga utslagna individer. Den senast utnyttjade jordstugan i länet var en kolarkojeliknande bostad i Snavlunda, som på 1950-talet beboddes av en gammal man som levde i rädsla för att bli förd till ålderdomshemmet.

Tomas Jönsson skriver medryckande, man kan inte ta miste på engagemanget och upptäckarglädjen. Möjligen kunde framställningen vunnit ytterligare på ännu en språklig genomgång. Men denna skrift kan tveklöst rekommenderas till alla som har intresse av att rekonstruera försvunnen fattigbyggelse, det kan få gälla såväl backstugor som torp. Det finns många idéer och lärdomar att hämta i Tomas Jönssons bok.

Mats Hellspong

KORTA BOKNOTISER

Fynd och forskning. Till *Ragna Ahlbäck* 17.7.1981. (Meddelanden från Folkkultursarkivet 7. Red. *Ivar Nordlund*. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 496.) Helsingfors 1981. 349 s. ill.

Det finns inte många festskrifter till kvinnliga vetenskapsmän. På finlandssvenskt område erinrar man sig festskriften till den första kvinnliga professorn i Finland, Alma Söderhjelm år 1945.

Festskrifter utmärks ofta av disparata uppsatser kring det som har intresserat festföremålet, ofta ”spånor” från forskarnas arbetsbord. I detta avseende skiljer sig den festskrift Ragna Ahlbäck erhöill 17.7.1981 från den gängse festskriftsmodellen. Där har nämligen personalen vid Folkkultursarkivet i Helsingfors samlat sig till en hyllning av dr Ahlbäck, som har varit arkivarie vid nämnda arkiv 1.1.1937–31.7.1981. Det har blivit en enhetlig samling uppsatser kring några centrala motiv i finlandssvensk folklivsforskning och samtidigt en idé- och forskningshistorisk översikt av allmänt etnologiskt intresse,

som presenterar det finlandssvenska forskningsområdet för en vidare publik.

Dock finns en viktig inskränkning. Det finns två svenska etnologiska institutioner i Finland: Folkkultursarkivet i Helsingfors och Etnologiska institutionen vid Åbo Akademi. Det sistnämndas revir är den åboländska och åländska skärgården (och även Österbotten). Dessa förstnämnda områden saknas i den föreliggande festskriften till största delen. Nyland och Österbotten är festskriftens landskap. Men festföremålet Ragna Ahlbäck kommer från Åboland.

Festskriften är uppdelad i fem avsnitt. I det första avsnittet behandlar Anne Bergman Nyländska avdelningens (= nationens) vid Helsingfors universitet och Svenska litteratursällskapet i Finland folkloristiska insamlingsverksamhet 1860–1908. Där skriver Ivar Nordlund om Folkkultursarkivet som centralarkiv för finlandssvensk folkkultur (vad säger åboborna om denna rubrik?). Både Bergman och Nordlund går grundligt och informativt tillväga i sin framställning, men de är båda så inriktade på Svenskfinland att de glömmer bort den

pionjärinsats Folkkultursarkivet och dess föregångare gjort vid utforskningen av Svenske-land allt från Herman Vendell och A. O. Freudenthal till den stora expeditionen 1932. Bo Lönnqvist, nuvarande chef för Folkkultursarkivet, infogar Svenskfinland i kulturkrets-läran.

I nästa avdelning av festskriften undersöker Mary-Ann Elfving uppkomsten och spridningen av innovativa idéer, med exempel från det amerikanska halloween-frandet. Birgitta Karlsson skriver om "bygdemålsberättare – folklivsskildrare eller samhällskritiker" och stöder sig där på en undersökning hon gjort främst bland nyländska bygdemålsberättare. Hon nämner signaturen C. A. Broman, som år 1918 på västnyländsk dialekt utgav boken "Klokt å tokot uta Clas Alfred Broman". Dolly Ölander avslöjar i sin finlandssvenska bibliografi C. A. Broman som Alf Brenner, senare känd som västnyländsk hembygdsvforskare. Detsamma framgår redan tidigare av Svenskt författarlexikon 1900–1940 (Stockholm 1942). Clas Alfred Broman är ett skickligt anagram på författarens verkliga namn Alf Martin Brenner; nästan alla bokstäver i det verkliga namnet har använts i det påhittade. Brenner hade vid denna tid planer på en skönlitterär bana. Han hör till den i världslitteraturen ofta förekommande typen "allvarliga skämtare", ty två år efter "Klokt å tokot" utkom han med "Dödsnoveller". Han har "doppat pennan i sitt eget hjärteblod" skrev recensenten Ragnar Öller i Finsk tidskrift 1921, för honom är dödsbegreppet "ett Nirvana, ett svart, oändligt, alltuppslukande haf", men "Ännu saknas hos Alf Brenner den suveräna behärskning öfver ämnet, som utgör ett konstverks adelsmärke". Som Birgitta Karlsson visar i sin uppsats har Brenners bygdemålsberättelser levt kvar i andra berättares repertoar; det anonyma överlevandet i andras alster är ju högsta betyg för en konstprodukt. Men som allvarligt syftande skönlitterär författare tog kanske Brenner illa vid sig av Öllers och andras kritik, upphörde att ge ut skönlitteratur och skrev i stället gedigna kommunhistoriker.

Gunilla Harling-Kranck har följt festföremålet Ragna Ahlbäck i spåren och gjort en ordgeografisk karta över orden gråftland, hackland och kåkland. Ann-Mari Häggman har skrivit om etnografisk film 1920–1980 och dokumentationen av folklig dans 1977–1981 – den senare delen har hon själv varit med om att verkställa. Den föregående delen av uppsatsen kan diskuteras. Visserligen är det sant att film av utbildade etnologer först 1920 började produceras i Finland. Men liksom den första etnologiska översikten över Finland, *Finland i Nordiska*

musenet (1882), gjordes av läkaren Gustaf Retzius, kan man konstatera, att den första etnologiskt betonade filmen i Finland gjordes av konstnären Louis Sparre, Lönnbrännare (1907). Som Kari Uusitalo visat användes för denna film etnologisk rekvisita från Finlands nationalmuseum (K. Uusitalo, Suomen elokuvan vuosikymmenet, Helsinki 1965). Det var troligen hembränningsapparaturen, som lånades ut därifrån. Det är sålunda klart, att Louis Sparre var den förste, som gjorde en etnologiskt betonad film i Finland. Kring det etnologiska inslaget vävdes sedan en handling med lustiga händelser, bl. a. en förrymd gris. Även andra av de allra första finländska filmerna var dokumentära filmer, men utan inslag av skådespel, som Uusitalo och senare Sven Hirn visat (Kuvat kylkevat, 1982).

Avdelning III i festskriften upptar tre grundliga studier i byggnadsskick: Bertil Bonns skildrar Westmansgården i Malax, Anna-Maria Åström åttan Norden-skiölds gamla släktgård Frugård i Savolax, dess gårdsplan och byggnader. Kari Appelgren beskriver ett gammalt hem i Vasa, fröken Vilma Forssells, ett i nittio år så gott som orört hem. Varje medlem i familjen, varje föremål i hemmet får sin beskrivning. I detta sammanhang en rättelse: Vilma Forssells bror, Viljo, hade ej gått i "Finlands kadettskola", dess namn var Finska kadettkåren.

Festskriften avslutas med en av Eeva Kairisalo uppgjord bibliografi över Ragna Ahlbäcks tryckta skrifter 1936–1979 och samlingar 1937–1967. Den kan kompletteras med den finska upplagan av Gabriel Nikander & Eino Jutikkala, *Säterier och storgårdar i Finland*, nämligen *Suomen kartanot ja snuurtilat I–II*, Helsinki 1939–41, där Ragna Ahlbäck har bidragit med byggnadsbeskrivningar och i del I även med fotografier.

Som helhet är festskriften ett imponerande vittnesbörd om vad gott arbetsklimat hos en sammansvetsad skara kan åstadkomma. Boken är en mångsidig presentation av finlandssvensk kultur, av bestående värde. Festföremålet kan vara nöjd. Man saknar bara en sak: ett bidrag av hennes make, språkforskaren och lexikografen Olav Ahlbäck, som under hela Folkkultursarkivets existens har varit en ej oväsentlig kraft i dess verksamhet. Det var t. o. m. han, som fann på namnet Folkkultursarkivet, vilket Ivar Nordlund omtalar i festskriften. Men när hans hustru skulle hyllas fick han ej vara med. Med denna festskrift har familjen Ahlbäck uppnått en troligen unik kombination: både man och hustru har tillägnats en festskrift. – Olav Ahlbäck fick sin redan 1971.

S.A.

Föreningsmeddelanden

Styrelseberättelse 1982

Föreningen för svensk kulturhistoria har under år 1982 liksom tidigare år helt inriktat sin verksamhet på att ekonomisera utgivningen av tidskriften RIG.

Under året har fyra häften utgivits. Tidskriftens redaktion har bestått av professor Gösta Berg, ansvarig utgivare, professor Sigfrid Svensson, verkställande redaktör, samt föreningens sekreterare.

Under året har Föreningen genom Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet erhållit ett anslag av 30 000 kronor som bidrag till tryckning av tidskriften.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande:

1/1 1982 Ingående balanskonto

Tillgångar

Sv. Handelsb. kapitalräkning	765:80	
Sv. Handelsb. kapital-samlingsräkning	18 835:25	
Postgiro	11 098:63	
Kassa	711:75	
Tidskriften RIG	1:—	
		Kronor 31 412:43

Skulder

Ledamöters Fond	5 500:—	
Obetalda fakturor	18 756:—	
Nordiska museet	3 453:23	
Årets överskott	11 053:59	
./. balanserat underskott	7 350:39	3 703:20
		Kronor 31 412:43

Resultaträkning

Intäkter

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet	30 000:—
Medlemsavgifter	29 561:56
Bidrag	4 000:—
Räntor	3 470:49
Försäljning RIG	597:—
	67 629:05
Underskott	5 531:85
	Kronor 73 160:90

Kostnader

Tryckningskostnader	64 690:—
Honorar	2 350:—
Diverse utgifter, porto etc.	6 120:90
	Kronor 73 160:90

Balansräkning den 31 december 1982

Tillgångar

Sv. Handelsb., kapitalräkning	845:40	
Sv. Handelsb., kapital-samlingsräkning	18 697:10	
Postgiro	4 744:90	
Kassa	111:75	
Tidskriften RIG	1:—	
Årets underskott	5 531:85	
./. balanserat överskott	3 703:20	1 828:65
		Kronor 26 228:80

Skulder

Ledamöters Fond	5 500:—
Obetalda fakturor	17 331:—
Nordiska museet	3 397:80
	Kronor 26 228:80

Stockholm den 13 juni 1983

Åke Kromnow

Eivor Andersson

Hans Medelius

Revisionsberättelse

Undertecknade revisorer, utsedda av Föreningen för Svensk Kulturhistoria på årsmötet 1982 för att granska Föreningens räkenskaper för året, får efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Vi har granskat räkenskaperna, som är noggrant verifierade och förda, tagit del av bank- och postgiroberäkningar och funnit att allt överensstämmer med bifogad resultat- och balansräkning. Då ingen anledning till anmärkning framkommit, tillstyrker vi, att styrelsen beviljas full ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 25 maj 1983

Lillemor Kihlskog

Göran Bergengren

DALARNAS MUSEUM *Länsmuseum för Kopparbergs län*

Från vårt FÖRLAG rekommenderas:

- **Textil tradition**, 55:– kr
- **Fröken Ottil**, en bok om Ottilia Adelborg, 50:– kr
- En bok ur Hembygdsförbundets skriftserie, t ex:
Väckelsens folkmelodier, samlade av Jörgen Dicander, 80:– kr
Tusen år på kyrkudden. Leksands kyrka – arkeologi och byggnadshistoria, 250:– kr
- en småskrift, t ex:
Hur skönt det är att ogift vara och 24 andra visor från Malung, 21:– kr
Råd i byggnadsvård, 12:50 kr
- En titt i Historieverkstaden, t ex:
Dalarna i kvinnominne, 45:50 kr
- att rekvirera vår **bokförteckning** (under nytryckning) och välja ur den!

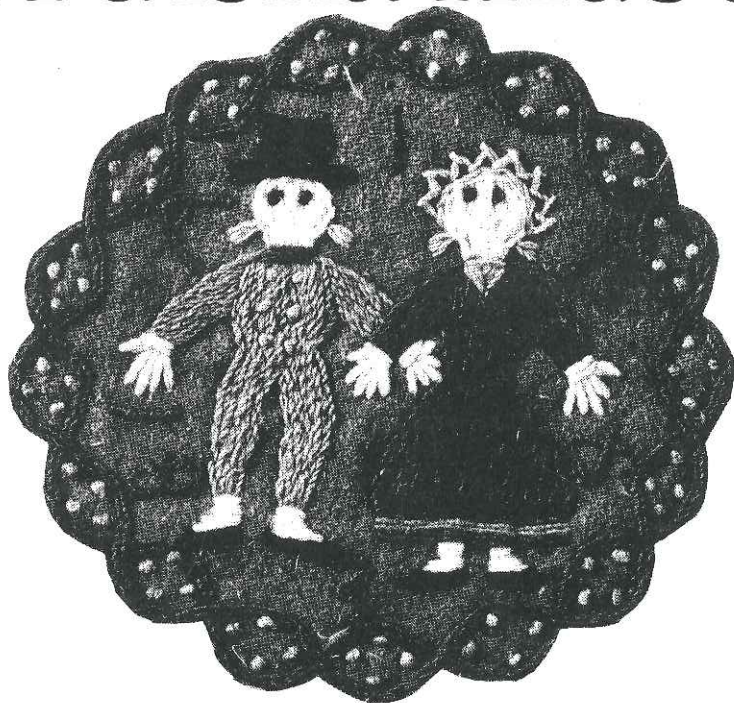
Vi har också mer än 100 olika vykortsmotiv, klippdockor i sockendräkter, andra klippark och planscher.

Vi sänder gärna med post och med räkning.
Moms tillkommer till ovanstående priser.

Dalarnas museum

Box 22, 791 21 Falun. Tel 023-181 60

Böcker från
Nordiska museet

Gertrud Grenander Nyberg

Lanthenmens prydnadssöm

Studier i svenskt folkligt broderi på hemtextilier före 1900

Valfrid Larsson

En skånebonde

Lantbruksliv vid sekelskiftet

Sigurd Erixon

Byar, gårdar och hus under Bjärka-Säby

Red av Göran Rosander

Anläggarminnen

Red av Mats Rehnberg

Fataburen 1983

Nordiska museets och Skansens årsbok

Red av Arne Biörnstad